

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

Avancerad nivå

Beskrivningen av samer i svenska läromedel

En läromedelsanalys med exempel hämtade från 1930-, 1960- och 2010-talet

Författare: Jill Cederström Pala
Handledare: Anders Törnqvist
Examinator: Björn Falkevall
Ämne/huvudområde: Pedagogiskt arbete/SO
Kurskod: PG3064
Poäng: 30hp
Examinationsdatum: 2018-11-30

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract:

Denna studie syftar till att genom en kvalitativ textanalys undersöka på vilket sätt samer beskrivits i So-läromedel för årskurs 1–6 och hur styrdokument återspeglas i beskrivningen över tid, samt hur det förändrats. Studien har utförts med stöd av ett läromedelsanalytiskt och ett läroplansteoretiskt perspektiv där sju läroböcker för skolans So-ämnen undersökts. Resultatet av läromedelsanalysen påvisar att styrdokument återspeglas och att samer i synnerhet beskrivs som renskötande nomader, men även bofasta samer och samer med andra yrken beskrivs till viss del. Vidare visar resultatet på flera förändringar i läromedlens beskrivningar över tid. Studien påvisar vikten av att lärare granskar läromedel för att försäkra sig om att undervisningen lever upp till de krav som ställs i våra styrdokument.

Nyckelord: samer, lappar, SO-läromedel, minoriteter, läroböcker, ursprungsfolk.

Innehåll

1. Inledning	5
2. Syfte	7
2.1 Frågeställningar	7
3. Begreppsdefinitioner	8
4. Bakgrund	8
4.1 Samer och samhället	9
4.1.1 1930-tal	9
4.1.2 1960-tal	9
4.1.3 2010-tal	10
4.2 Rådande styrdokument	11
4.2.1 1930-tal: Undervisningsplan 1919	11
4.2.2 1960-tal: Lgr62	12
4.2.3 2010-tal: Lgr11	13
4.2.4 Sammanfattning	13
5. Tidigare forskning	14
5.1 Nationella minoriteter i läromedel	14
5.2 Behandling av samer i läromedel ur ett historiskt perspektiv	14
5.3 Förekomsten av rasism och främlingsfientlighet i läroböcker	15
5.4 Samer i styrdokument och läromedel	17
5.5 Sammanfattning	17
6. Teoretiska utgångspunkter	18
7. Metod	19
7.1 Validitet och reliabilitet	19
7.2 Metodval	19
7.3 Empiriskt urval	19
7.4 Material	20
7.5 Genomförande	21
7.6 Forskningsetiska principer	21
8. Resultat	22
8.1 Lärobokstexternas antagna perspektiv	22
8.2 Generaliserande beskrivningar av samer i lärobokstexterna	22
8.3 Lärobokstexternas prioriteringar	23
8.3.1 Uttryck	23
8.3.2 Det samiska språket	23
8.3.3 Nomadskolan	23
8.3.4 Religion	24
8.3.5 Skildringar av genus	24
8.4 Representation av samer och deras kultur i läroboksbilder	25

8.5 Sammanfattning av resultat	26
9. Diskussion.....	27
9.1 Metoddiskussion.....	27
9.2 Resultatdiskussion	28
9.2.1 1930-talet	28
9.2.2 1960-talet	29
9.2.3 2010-talet	31
10. Slutsats	33
12.Litteratur.....	35
12.1 Granskade läromedel.....	35
12.2 Litteratur.....	35
12.3 Elektroniska källor	36

1. Inledning

I de övergripande mål- och riktlinjer som Skolverket (2016, s. 14) tagit fram för grundskolan, framgår det att samtliga elever ska tillägna sig kunskaper om de nationella minoriteternas språk, historia, religion samt kultur under sina skolår. I dagens samhälle finns flera konventioner vars syfte är att skapa ett tryggare liv, med bättre rättigheter för de nationella minoriteterna: samer, romer, judar, tornedalingar och sverigefinnar. Det har över tid skett både förändringar och förbättringar till minoriteternas fördel, vilket har skildrats och fortsätter skildras idag, i såväl litteratur som medier.

En av de nationella minoriteterna, samer, är erkända som vårt lands ursprungsfolk. År 1991 trädde ILO:s¹ konvention (nr 169) om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder laga kraft, men inte i Sverige. För att kunna tillämpa denna konvention ställs vissa kriterier på att det folk som berörs ska identifiera sig själva som ursprungsfolk, de ska även ha behållit delar av eller alla sina sociala, kulturella, ekonomiska och politiska institutioner. Sverige har ännu inte undertecknat denna konvention (Regeringskansliet, 2007). Den största anledningen till att konventionen ännu inte ratificerats beror på det krav i konventionen som skulle innebära samernas ägande- och besittningsrätt till den traditionella samiska marken (SOU 1999:25, s. 15).

Förtryck och fördomar mot samer sträcker sig långt tillbaka i den svenska historien, och man trodde länge att samerna var mindre värda. Uppfattningen av att samer var mindre värda kan härledas till den rasbiologiska verksamhet som påbörjades under tidigt 1900-tal. Dessa rasundersökningar kom sedan att sträcka sig ända in på 1930-talet (Hagerman, s. 963). Efter andra världskrigets slut var rasbiologin inte längre lika användbar. Istället ställde det moderna Sveriges intrång med bland annat vattenkraft, gruvbrytning och skogsbruk till en del problem för samekulturen (Sametinget & Jordbruksdepartementet, 2004, s. 15). Samerna erkändes som nationell minoritet först 1999 (Regeringskansliet, 2004, s. 1) och år 2000 skrev Sverige under för Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (Nationalencyklopedin). Minoritetspolitiken fick då ett eget område för utgifter i den svenska stadsbudgeten, och samer fick därigenom ett stärkt minoritetsskydd i vissa förvaltningsområden för deras minoritetsspråk. Skyddet innebär att samer i dessa områden har rätt att bruka sitt språk i kontakt med myndigheter. År 2010 stärktes dessutom minoritetsskyddet ytterligare för samer, då antalet kommuner ökade efter att en ny lag om nationella minoriteter och de nationella minoritetsspråken trädde i kraft (Nationalencyklopedin).

Samer är ett av världens ursprungsfolk som idag bedriver renskötsel. Världskongresser för renskötare är något som anordnas av WRH² vart fjärde år för att driva frågor gällande renskötselns framtid. Den senaste kongressen hölls i

¹ ” Internationella arbetsorganisationen (ILO) är FN:s fackorgan för arbetslivsfrågor. ILO har som grundläggande mål att bekämpa fattigdom och främja social rättvisa. I uppgifterna ligger att främja sysselsättning och bättre arbetsvillkor i hela världen samt att värna om föreningsfrihet, organisationsrätt och kollektiv förhandlingsrätt.” Sverige har varit medlem av ILO sedan 1920.
<http://svenskailo-kommitten.se/om-ilo/>

² WRH står för ”Association of World Reindeer Herders” och är en förening som bedriver samarbete mellan renskötare världen över. <http://reindeerherding.org/wrh/>

Jokkmokk sommaren 2017 och Sverige valde då att inte finansiera denna (Sunna, 2017). Beslutet om att inte finansiera kongressen menade näringsdepartementet bero på avsaknaden av pengar, då rennäringen redan får omkring 100 miljoner kronor årligen, vilka betalas ut till sametinget (Sundén, 2017).

Förtryck och fördomar mot samer har inte försvunnit utan kan återspeglas även i dagens samhälle, där samer upplever att rasism i form av hat och hot har ökat. Starkt bidragande orsaker till det ökade hatet anses dels bero på bildandet av Sametinget som skedde 1993, vilket medförde en starkare identitet för samer, men också på den snabba framväxten av sociala medier (Regeringskansliet, 2015). Samhällets syn på och behandling av samer har alltså varierat genom åren, men det verkar fortfarande finnas såväl förtryck som fördomar. Eftersom elever i svenska skolor ska tillägna sig kunskaper om minoriteten, är det intressant att närmare undersöka hur samer har beskrivits i svenska läroböcker för grundskolans årskurs 1–6 över tid, men också på vilket sätt styrdokument återspeglas i dessa beskrivningar.

Läroböcker har länge haft en viktig roll i undervisningssammanhang och de krav som framgår i styrdokument avspeglar därför många gånger innehållet i läroböcker. Ända fram till 1991 genomgick svenska läroböcker förhandsgranskningar, vilka senast utfördes av SiL (Statens institut för läromedel). Idag är det istället styrdokumentens krav och skolors efterfrågan som ska garantera läroböckernas kvalitet (Långström, 1997, s. 191, 206). Eftersom de läroböcker som används idag inte genomgår några förhandsgranskningar och lärare dessutom själva kan avgöra vilka läromedel som ska användas i undervisningen, så bör innehållet uppmärksammas så det överensstämmer med sådant som framgår i styrdokumentet. I en rapport som Pikkarainen och Brodin (2008, s. 41) genomfört på uppdrag av diskrimineringsombudsmannen (DO) föreslås det att skolor dels bör granska läromedel, men också se över hur själva utbildningen om nationella minoriteter sker. Detta bör ske som en del av ett arbete för att främja allas lika rättigheter, samt för att förebygga diskriminering och trakasserier (Pikkarainen & Brodin, 2008, s. 41).

Undersökningen i denna studie är relevant utifrån två aspekter. Först och främst eftersom elever bland annat tillägnar sig kunskaper om samer utifrån det som beskrivs i läroböcker. Det är även relevant eftersom dagens läroböcker ej genomgår någon obligatorisk granskning.

2. Syfte

Syftet med denna studie är att analysera beskrivningen av samer i So-läromedel för grundskolans årskurs 1–6 från 1930-talet fram till idag och att analysera hur styrdokument återspeglas i beskrivningen, samt hur dessa beskrivningar har förändrats över tid.

2.1 Frågeställningar

För att konkretisera studiens syfte kommer dessa två frågor att besvaras:

På vilket sätt beskrivs samer i So-läromedel för årskurs 1–6 på 1930-, 1960- samt 2010-talet och hur återspeglas styrdokumenten i dessa beskrivningar?

Hur förändras beskrivningen av samer i läromedel över tid?

3. Begreppsdefinitioner

Denna del behandlar ett antal begrepp, vilka alla är relevanta för en korrekt uppfattning av studiens centrala delar. De centrala begrepp jag valt att definiera är *ursprungsfolk*, *nationell minoritet*, *samer* samt *rasbiologi*. Definitionerna utgår från hur Nationalencyklopedin (www.ne.se) beskriver begreppen. Detta eftersom det eftersträvats en sådan neutral och objektiv beskrivning som möjligt, för att undvika alla former av diskriminering och misstolkningar.

Ursprungsfolk, det kallas de etniska grupper vilka är ättlingar till de människor som först var invånare i ett särskilt geografiskt område. Tidigare nämndes det att samer är erkända som Sveriges ursprungsfolk, eftersom de antas ha varit de första invånarna i Sápmi (Sameland). Trots deklarerade skydd för ursprungsfolkets särskilda rättigheter påvisades det 2010 att jordens ursprungsfolk hotas av språkförlust, fattigdom, kriminalitet, ohälsa, kulturell utarmning, miljöförstöring samt kränkning av mänskliga rättigheter (Nationalencyklopedin).

En *nationell minoritet* är en grupp människor, vars samhörighet inte har en dominerande ställning i förhållande till resterande delen av befolkningen i ett samhälle. Denna samhörighet grundar sig både i en språklig, kulturell eller religiös tillhörighet, varpå minst ett av dessa områden ska skilja sig från det övriga samhällets. I Sverige krävs ett långvarigt historiskt band med landet för att definieras som en nationell minoritet (Nationalencyklopedin).

Samer uttalades av riksdagen som ett svenskt ursprungsfolk år 1977. Samer är såväl en etnisk som språklig minoritet och de finns bosatta i Sverige, Norge, Finland och Ryssland. I Sverige uppskattas antalet samer uppgå till omkring 36 000 personer, varav många finns bosatta i det område samer själva benämner Sápmi (Sameland). Samernas officiella språk, samiska, är sedan år 2000 erkänt som ett av Sveriges fem minoritetsspråk (Nationalencyklopedin).

Rasbiologi är en äldre benämning på den forskning som utfördes om människans arvsförhållanden, vilken ofta fick en rasygienisk inriktning som fungerade som en slags ärftlighetsforskning. År 1921 grundades Statens institut för rasbiologi i Sverige (Nationalencyklopedin).

4. Bakgrund

I en studie kring samer är det relevant att skildra hur deras situation historiskt sett ut. Detta avsnitt inleds därför med en bakgrund av hur samhället och dess syn på samer sett ut. Därefter behandlas de rådande styrdokument som är aktuella för studien, vilket sedan avslutas med en sammanfattning. Avsnitten är disponerade utifrån de tidsperioder som studien tidigare definierat.

4.1 Samer och samhället

4.1.1 1930-tal

Samerna fick under 1930-talets Sverige utstå fördomar, främlingsfientlighet samt rasism, och för att förstå deras levnadsvillkor under denna tid krävs en historisk tillbakablick. Redan på 1800-talet var forskningen tämligen överens om att samerna räknades som Sveriges ursprungsfolk, detta var dock något som i slutet av seklet skulle ifrågasättas (Carlsson, 2006, s. 94–97). Utifrån detta beslutade forskare att samerna, istället för att tillhöra Sveriges ursprungsfolk, skulle betraktas som invandrare, vilka hade en snabb spridning söderut. Detta ansågs vara hotfullt vilket medförde känslor av att försöka hålla samerna kvar norrut. Till följd av dessa känslor väcktes idéer om ”folkrasernas” olika värde utifrån darwinistiska tankar (Carlsson, 2006, s. 94–97). Detta utvecklades till tankar om att ”lapp skulle vara lapp” och man ansåg att samerna inte skulle ta efter svenskarnas levnadssätt, eftersom de då skulle riskera att utrotas. Senare under 1920-talet inleddes skullmätningar på samer, vilka kom att hålla i sig under 1930-talet (Carlsson, 2006, s. 94–97).

Dessa skullmätningar utfördes av det rasbiologiska institutet som startades 1921 under Herman Lundborgs ledning. Lundborg bedrev forskning där han reste runt för att utföra skullmätningar på bland annat samer. Syftet med hans forskning som bedrevs ända fram till 1935, var att kategorisera människor. Lundborg hade ett stort intresse för dessa skullmätningar och använde metoden för att klassificera raser av olika värde. Det var detta som medförde att mätningarna kom att ha en tydlig rasistisk inriktning. Lundborg ansåg att rasblandningar kunde få förödande konsekvenser och han lyfte fram situationen i Lappland som särskilt allvarlig eftersom samer, finnar och svenskar blandades. En förklaring till att människor kategoriserades skulle kunna vara problem med fattigdom, sjukdom samt barnadödlighet. Utifrån detta väcktes sedan tankar om att tvångssterilisera de människor som ansågs sakna förmågan att klara sitt eget och sitt/sina barns uppehälle. År 1934 togs lagen om tvångssterilisering i bruk och samer, som var ett folk som levde under fattiga förhållanden, föll därför offer för detta. Denna lag var sedan i bruk ända in på 1970-talet (Carlsson, 2006, s. 100–104). Detta var dock inte den enda lag som kom att påverka samers levnadsvillkor.

Gällande de samer som var barn kom en särskild lag om nomadskola att träda kraft år 1913, vilket påverkade deras skolgång. Istället för att gå i vanlig folkskola, vandrade en lärare runt och undervisade barnen i familjernas flyttkåtor. Undervisningen som bedrevs fick endast omfatta några få ämnen och den skulle vara på en sådan låg nivå att samebarnen inte civiliserades. Samerna själva förde protester mot denna skolform och i början av 1930-talet växte allt fler åsikter fram från dem om att nomadskolan skulle vara likvärdig med folkskolan (Sametinget & Jordbruksdepartementet, 2004, s. 14–15).

4.1.2 1960-tal

Efter andra världskriget var raspolitiken inte längre lika användbar. Istället beskrivs en ny tid av problem för såväl renskötsel som den samiska kulturen (Sametinget & Jordbruksdepartementet, 2004, s. 15). I samhället skedde stora förändringar gällande befolkningsfördelning, försörjning och ekonomi, vilka hade en stor inverkan på det

samiska samhället (Hætta, 1993, s. 45). Problemen för den samiska kulturen orsakades av intrånget av det moderna Sverige, med industrier så som storskogsbruk, vattenkraftsbyggnader, gruvor, vägar, järnvägar och även en ökad turism. Detta medförde att utrymmet för samers livsstil och kultur krympte (Sametinget & Jordbruksdepartementet, 2004, s. 15). Hætta (1993, s. 45) beskriver att samer kastades in i det nya moderna samhället. Detta bidrog till att det samiska språket och den samiska levnadsstilen hotades, eftersom markområdena kom att användas alltmer av såväl andra invånares fritidsaktiviteter som av turismen.

4.1.3 2010-tal

Heikki (2010) skrev år 2010 en artikel gällande världens urfolk och om de hot de får utstå. De problem som beskrevs under 1960-talet är enligt artikeln fortfarande aktuella i Sverige, eftersom det beskrivs att urfolken trängs tillbaka från deras traditionella marker. Detta till följd av att ny teknologi, nationalparker, turism, gruvor, vattenkraft och skogsskövling förstör för miljö och natur. På detta sätt är den samiska kulturen hotad och man menar att majoritetsbefolkningen ofta har en nedlåtande syn på kulturen som obetydlig och primitiv. Förutom kulturen beskrivs även språket vara hotat, och man menar att en förlust av språket även skulle medföra en förlust av kultur och samhällsbyggnad. Det framgår vidare att utbildningssystem ej tar hänsyn till urfolkens kultur och behov, då Heikki (2010) påstår att det föreligger brister hos såväl läromedel som lärare. Man menar dessutom att det finns en avsevärd skillnad vad gäller utbildningsnivåer mellan ett lands majoritetsbefolkning och urfolk (Heikki, 2010).

Carlsson (2006, s. 111–112) beskriver hur fördomar, främlingsfientlighet och rasism delvis finns för att vi ärvt det från våra förfäder, men det beror även på den ständiga okunskap vi matas med genom massmedia, läroböcker, skönlitteratur och museer. I museerna påträffas oftast samer i etnografiska utställningar och vi får en bild av nomadiska, renskötande samers kultur som oföränderlig och tidlös, vilken under århundraden inte förändrats. Förutom renskötseln återspeglas samers kultur även med kopplingar till samiska hantverk, den traditionella folkdräkten samt kåtor. Återspeglingsen av en statisk kultur, syns även i massmedia, läroböcker och skönlitteratur. I den dåvarande upplagan av Svenska Akademiens ordlista står *same* dessutom synonymt med *renskötande* och *lapp*, vilket Carlsson (2006, s. 111–112) anser vara konstigt och enformigt. Denna föreställning av samer och deras kultur är enligt Griggio och Kuhn (2015, s. 25) fortfarande utbredd bland allmänheten i samhället. Renskötseln som försörjningsmedel för samer etablerades för över tusen år sedan, men är än idag en av huvudsymbolerna för den samiska kulturen. Detta trots att det endast är omkring 10% av Sveriges samer som ägnar sig åt renskötsel (Griggio & Kuhn, 2015, s. 25). Framställningen av samer som renskötare verkar alltså fortfarande vara aktuell. Inför publiceringen av den senaste upplagan av Svenska Akademiens ordlista skulle synonymen *lapp* förses med ett varningstecken i syfte att varna befolkningen för användning av ordet. Istället skulle befolkningen hänvisas till en användning av ordet *same* (Benaissa & Berntsson, 2015).

4.2 Rådande styrdokument

4.2.1 1930-tal: Undervisningsplan 1919

Under 1930-talet bedrevs fortfarande folkskolan i Sverige, och klassläraren hade en undervisningsplan att följa för de ämnen skolåren 1–7 innefattade. I undervisningsplanen kunde läraren läsa sig till vad undervisningen inom varje ämne skulle innehålla, men också hur och med vilka hjälpmedel den skulle bedrivas. Den rådande undervisningsplanen under detta decennium utgavs år 1919 (Upl 1919).

Kursplanen i geografi inleds med ett övergripande mål över syftet med undervisningen. Här framgår det att folkskolan hade till uppgift att ge eleverna en utförlig kunskap om ”fäderneslandets”, alltså fosterlandet Sveriges geografi. Dessa utförliga kunskaper innebar att eleverna skulle bekanta sig med Sveriges natur och därigenom även befolknings- och näringsförhållandena runt om i landet (Upl 1919, s. 79). Undervisningen i geografi i årskurs 4–5 skulle därigenom innehålla majoriteten av de svenska landskapen samt dess naturtillgångar, växt- och djurvärld, arbetsliv och förbindelser. I tredjeklass skulle undervisningen innehålla kunskapsstoff om elevernas geografiska närmiljö (Upl 1919, s. 80,91). Vidare hänvisades läraren till nyttjandet och vikten av välillustrerade läroböcker för ett stöd i geografiundervisningen. Man menade dessutom att geografiska skildringar i form av konkreta berättelser från resor skulle vara ett betydelsefullt moment i folkskolans geografiundervisning (Upl 1919, s. 96).

Kursplanen i historia inleds på samma vis med ett övergripande mål över syftet med undervisningen. I detta mål framgår det att eleverna, utifrån deras ålder och förutsättningar genom historieundervisningen skulle ges kunskaper innehållande Sveriges befolknings historia. Detta innebar att eleverna skulle bekanta sig med betydelsefulla personligheter samt historiska händelser som bidragit till kulturen för att få en förståelse av den tidens sociala förhållanden och dåvarande nutid. Undervisningen skulle dessutom lägga en grund för ”sund fosterlandskänsla och god samfundsanda” (Upl, 1919, s. 100). Historieundervisningen skulle innehålla berättelser samt bilder från landets äldsta tider, men även sådant som speglade det dåvarande samhället i huvudsyfte att belysa kommuners och statens styrelse samt några av den tidens viktigare samhälleliga händelser (Upl 1919, s. 101). Med detta sagt menade man att historieundervisningen skulle planeras och bedrivas utifrån en ledande tråd: ”den fredliga odlingens och samhällsordningens utveckling genom tiderna.” (Upl 1919, s. 106). Vidare påpekades vikten av en sann bild av den gångna tiden och därför behövdes berättelser samt skildringar av olika slag ges utrymme i historieundervisningen. Gällande krigshändelser skulle uppmärksamheten riktas åt dess förödande konsekvenser. Läraren hade dessutom till uppgift att försäkra sig om att hen motverkade uppkomster av hat och fientlighet gentemot ”andra folk” och att hen främjade elevernas insikter om att fred mellan världens länder var ett huvudvillkor för mänsklighetens framtid (Upl 1919, s. 106).

4.2.2 1960-tal: Lgr62

Folkskolestadgan var 1962 ett minne blott och Sverige införde en 9-årig obligatorisk grundskola. Samma år utgavs den första läroplanen för grundskolan, vilken kom att benämnas som Lgr62.

I grundskolans tidigare år (1–3) återfinns ingen kursplan för So-ämnena, eleverna skulle istället ges undervisning i ämnet hembygdskunskap, vilket beskrivs som en blandning av samhälls- och naturorienterande ämnen. Målet med hembygdskunskapen var att skapa en god intressegrund för de kommande årens samhälls- och naturorienterande ämnen, vilket skulle skapas utifrån en undervisning som grundat sig i elevers intressen. Det framgår i kursplanen för detta ämne att undervisningen skulle belysa människors levnadssätt förr och nu i elevernas närmiljö (Lgr62, s. 230–231).

Under grundskolans mellanår (4–6) finns kursplaner för de olika So-ämnena: samhällskunskap, historia, geografi och kristendoms-kunskap. Målet med samhällskunskapsämnet var att eleverna skulle ges en orientering i den dåvarande nutidens samhälle. Undervisningen skulle dessutom stimulera eleverna till egna insatser och engagemang i samhällslivet. Under grundskolans mellanår skulle eleverna mötas av en samhällskunskapsundervisning innehållande människors levnadssätt och hur de samverkar tillsammans. Detta skulle belysas genom frågor som aktualiserats av olika händelser i såväl elevens närmiljö som ute i världen (Lgr62, s. 241–242).

Historieundervisningen hade till uppgift att ge eleverna en förståelse kring hur tidigare generationers levnadsvillkor sett ut. Elever i årskurs 4–6 skulle genom undervisningen tillägna sig kunskaper om ”vårt folks” arbets- och livsförhållanden historiskt sett, såväl kunskaper om närmiljön som Sveriges historia. Särskilt skulle sådana förhållanden som ansågs vara karaktäristiska för tidsmiljön vara en del av undervisningen. Det framgår vidare att behandlingen av rasförföljelser och minoritetsförtryck i undervisningen skulle belysas utifrån deras historiska ursprung (Lgr62, s. 252–255).

Geografiämnets mål i Lgr62 var bland annat att ge eleverna kunskap om landets natur- och kulturgeografiska miljöer. En röd tråd i geografiundervisningen var att den skulle belysa människors utformning av levnadsvanor under varierande förutsättningar, samt hur människor såväl utnyttjar som utvecklar jordens resurser för deras ekonomiska, sociala och kulturella behov. Dessutom skulle undervisningen bedrivas så att eleverna tillägnade sig en grundläggande förståelse för andra människor. Huvudmoment i geografiundervisningen skulle innehålla bilder av såväl natur- och levnadsförhållanden som bebyggda områden. Eleverna skulle därigenom tillägna sig kunskaper om svenska landskap och län (Lgr62, s. 263).

4.2.3 2010-tal: Lgr11

I grundskolans nuvarande läroplan lgr11, utgiven 2011 och reviderad 2016, framgår det att varje elev ska tillägna sig kunskaper om de fem nationella minoriteterna - däribland urfolket samernas kultur, språk, historia och religion vid avslutad grundskola (Skolverket, 2016, s. 14).

Undervisningen i historia ska bidra till att eleverna ges förutsättningar att utveckla sina historiska kunskaper om såväl likheter som skillnader i människors levnadsvillkor och värderingar. Eleverna ska därigenom skapa sig en förståelse för olika kulturella levnadssätt och sammanhang (Skolverket, 2016, s. 196). Samhällskunskapsundervisningen ska ge elever förutsättningar att se på samhällsfrågor ur flera perspektiv. Eleverna ska på detta sätt utveckla en förståelse för såväl sina egna som andra människors levnadsvillkor samt betydelsen av jämställdhet (Skolverket, 2016, s. 215). Genom geografiundervisningen ska eleverna ges förutsättningar att utveckla sina kunskaper om hur människa, samhälle och natur samspelar, samt vilka konsekvenser detta kan få för naturen och människors levnadsvillkor (Skolverket, 2016, s. 187). I religionskunskap ska undervisningen bidra till att elever utvecklar sina kunskaper om religioner i såväl det egna samhället som på andra håll i världen. Eleverna ska genom undervisningen även få uppmärksammas på hur människor lever med, och uttrycker sin religion och tro (Skolverket, 2011, s. 1).

4.2.4 Sammanfattning

I Upl 1919 nämns varken *nationella minoriteter* eller *samer*, utan det som står framskrivet i undervisningsplanen är sådant som implicit kan kopplas till att undervisningen borde berört samer. Utifrån Upl 1919:s hänvisningar för både geografi- och historieundervisningen anses det vara rimligt att samer skulle ha en plats i undervisningsstoffet, eftersom de är Sveriges urbefolkning och har funnits i den svenska historien sedan lång tid. Precis som det implicit beskrivs i Upl 1919 kan även det som framgår för So-ämnena i Lgr62 kopplas samman med en undervisning som bör ha berört samer. Detta gäller i synnerhet historieämnet, eftersom begrepp som minoritet och ras faktiskt benämns i kursplanen.

I Lgr11 står det ingenting om att undervisningen i So-ämnena vare sig ska innehålla eller beröra nationella minoriteter eller samer i årskurs 1–3. Det framkommer däremot att den ska beröra olika förutsättningar i natur och miljö för befolkning och bebyggelse i närområdet. En undervisning innehållande begreppen *samer* och *nationella minoriteter* går det att läsa om först i årskurs 4–6. Det är i ämnena samhälls- samt religionskunskap för dessa årskurser som nationella minoriteter och samer ska beröras i form av deras rättigheter (Skolverket, 2016, s. 217), men även i berättelser från äldre samisk religion (Skolverket, 2011, s. 4).

5. Tidigare forskning

I detta avsnitt kommer forskning inom relevanta områden av betydelse för undersökningen presenteras. Presentationen består därför av flertalet läromedelsanalyser, som alla fokuserat på beskrivningar av nationella minoriteter eller samer. Inledningsvis behandlas nationella minoriteter i läromedel, och därefter behandlingen av samer i läromedel ur ett historiskt perspektiv. Vidare redogörs för forskning som fokuserat på samer, rasism och främlingsfientlighet samt samer i styrdokument och läromedel. Avslutningsvis ges en sammanfattning av den tidigare forskningen. Presentationen nedan utgör ett underlag för studiens diskussion av resultat.

5.1 Nationella minoriteter i läromedel

Universitetslektorn Jörgen Mattlar (2011) har skrivit en artikel där han i en studie analyserat nationella minoriteter i läromedel för både grund- och gymnasieskolan. I sin studie har han analyserat 21 läroböcker för historieämnet som samtliga varit utgivna efter år 2000. Mattlar ställer sig frågan om ett erkännande av de nationella minoriteterna någonsin haft ett genomslag i undervisning och läromedel. Analysen visade att samer är den minoritetsgrupp som får allra störst plats i läroböckerna, vilket enligt Mattlar kan bero på att samerna nämndes redan i den tidigare läroplanen, Lpo94. Även om samerna ges störst plats av minoriteterna så har minoriteten ingen självklar position i de analyserade läroböckerna. Framställningen av samer i läroböckerna beskrivs vara skrivna utifrån två perspektiv: ett som bygger på en föränderlighet av kultur och etnicitet och ett som snarare betonar en oföränderlighet. Samers egen historia skrivet ur ett metaperspektiv är helt frånvarande i de flesta av läroböckerna. Det är därför enligt Mattlar uppenbart att det råder en motstridighet om hur samernas historia ska behandlas i läroböckerna. Mattlar har studerat både textavsnitt och läroböckernas bilder av kartor över Sverige och ”lappmarkerna”. Ytterligare en sak som framkommit i läromedelsanalysen är att de läroböcker som erkänt de nationella minoriteternas historiska närvaro i kartbilder har en mer bristfällig fördjupning i textavsnitten. På liknande sätt återfanns i en del läroböcker en djupare beskrivning av minoritetsfrågor i textavsnitten, medan kartbilderna saknade minoriteternas historiska närvaro. Mattlar menar att detta kan bero på ett bristande samarbete mellan läroboksförfattarna och bildredaktörerna (Mattlar, 2011, s. 3–7).

5.2 Behandling av samer i läromedel ur ett historiskt perspektiv

Karin Granqvist-Nutti (1993) har skrivit en rapport om samer i läromedel på uppdrag av Centrum för arktisk forskning. Granqvist-Nuttis syfte med rapporten var att visa hur samer framställts i läromedel mellan åren 1865–1971. Samtliga böcker valdes systematiskt från Lärarhögskolans arkiv i Umeå, utifrån de texter som berört samer. De utvalda läroböckerna kom att ha en avgörande roll för analysens tidsperiod (Granqvist-Nutti, 1993, s.1–43). De 32 böcker Granqvist-Nutti granskat är geografiböcker samt ”Läsebok för folkskolan”, varav vissa läroböcker endast publicerats en gång medan andra utgivits flera gånger. Granqvist-Nutti förklarar hur hon skapat sig en bild av den svenska samepolitiken samt hur samer uppfattats

runtom i samhället, varpå hon menar att de åsikter och uppfattningar som funnits till stor del bottnar i rasidéer (Granqvist-Nutti, 1993, s. 1–43).

Vid analysarbetet ställde hon sig fem frågor: om läroböckerna var vetenskapligt skrivna, hur samer framställts i texterna samt om de visar olika bilder och föreställningar, om texterna i läroböckerna haft något syfte och mål och om detta varit detsamma, om det gått att finna spår av samepolitiken i de olika texterna, samt om samebilden förändrats och i sådant fall på vilket sätt (Granqvist-Nutti, 1993, s. 1–43). I sin analysdel i rapporten presenterar hon de olika framställningarna utifrån rubrikerna: ”Samerna och renen”, ”Samernas egenskaper”, ”Samernas anpassning till fjällvärlden”, ”Samerna som barn”, ”Samerna ur rassynpunkt”, ”Idéer om rasblandningar” samt ”Samerna och kulturen” (Granqvist-Nutti, 1993, s. 1–43). Granqvist-Nutti konstaterar att många granskade lärobokstexter har visat på rasinslag i form av psykiska och fysiska drag. Samerna framställs därmed vara av en annan ras än det ”vi-perspektiv” många texter beskriver. Förutom en sådan nedvärderande syn på samerna som grupp, så har det även förekommit att samerna beskrivits utifrån olika kategorier i lärobokstexterna, så som renskötande nomadsamer och bofasta samer sysselsatta med jakt och fiske. De bofasta samerna framställts mer negativt än nomaderna, men även nomaderna kan ses framställas både positivt och negativt. Dessa olika samebilder med en mer positiv framställning av nomader, menar Granqvist-Nutti bottna i den svenska samepolitiken. Detta eftersom nomadiserade samer var rent nationalekonomiskt viktiga då de ansågs vara de enda som kunde utnyttja våra fjällmarker. Vidare konstaterar Granqvist-Nutti att någon förändring av framställningen av samer i de analyserade läroböckerna inte sker förrän 1953, då det går att tyda en förändring vad gäller framförallt den negativa synen på bofasta samer. I lärobokstexter från 1969 samt 1971 framställs samerna dessutom som en del av en svensk befolkning och inte längre som viktiga ur ett rent ekonomiskt perspektiv (Granqvist-Nutti, 1993, s. 1–43).

Avslutningsvis menar Granqvist-Nutti (1993) att framställningen av samerna i läroböcker har bottnat i ekonomiska frågor som ofta haft inslag av olika rasidéer men att en förändring skedde 1969 där de negativa beskrivningarna till stor del försvann. Hon ställer sig dock frågande till om dessa negativa beskrivningar verkligen har försvunnit (Granqvist-Nutti, 1993, s. 1–43).

5.3 Förekomsten av rasism och främlingsfientlighet i läroböcker

Anna Johnsson Harrie (2016, s. 7–69), lektor i pedagogiskt arbete med inriktning mot samhällsämnenas didaktik, utförde en granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia. Johnsson Harrie har analyserat tolv olika läroböcker för årskurs 7–9 med syfte att undersöka hur rasism, främlingsfientlighet och intolerans behandlas i de utvalda böckerna. Läroböckerna som valts ut för studien är alla utgivna mellan åren 2012–2016 av de stora läromedelsförlagen Gleerups, Liber, Natur & Kultur och Sanoma. Det läroböckerna skriver om minoriteter är sådant Johnsson Harrie har analyserat, däribland framställningen av samer i läroböcker för både historie- och samhällskunskapsämnet. I sin slutdiskussion resonerar hon om huruvida det finns uttryck för rasism och främlingsfientlighet eller inte och kommer fram till att det inte finns några uttryck för detta. Hon påpekar dock att det finns några tveksamheter likt de Granqvist-Nutti (1993) beskriver i form av

att läroböckerna i vissa fall använder sig av ett ”vi och dom-perspektiv” i sina beskrivningar. Detta kan enligt Johnsson Harrie (2016) verka exkluderande för elever med annan etnisk tillhörighet. I sin granskning hänvisar hon till liknande studier utförda av bland annat Runblom (2006).

Professor Harald Runblom (2006) har på uppdrag av Skolverket skrivit ett underlag till rapporten ”*I enlighet med skolans värdegrund?*”. Runblom (2006) har utfört en kvalitativ läroboksanalys inom historie- och samhällskunskapsböcker som alla utgivits mellan åren 1997–2005. Totalt har 24 stycken läroböcker för grund- och gymnasieskolan analyserats utifrån etnisk tillhörighet, där syftet varit att ta reda på om läroböcker är kränkande, diskriminerande och bidrar till att stå fast vid fördomar. Runblom har valt att analysera i vilka olika kontexter etniska frågor behandlas: där läroböckernas urval av exempel, användning av termer och begrepp samt dess förklaringar lyfts fram och kommenteras. Runblom kommer i sin analys fram till att endast en samhällskunskapsbok har behandlat samerna med en fyllig och förtjänstfull framställning. I övriga läroböcker för både historia, samhälls- och religionskunskap är innehållet gällande samer mer kortfattat. Religionsböckerna anses över lag behandla minoriteter och minoritetsfrågor bättre än vad historia och samhällskunskapsböckerna gör. Några diskriminerande eller kränkande avsnitt är inget som återspeglas i de studerade läroböckerna, inte heller målar läroböckerna upp några bidragande stereotyper för att stå fast vid fördomar (Runblom, 2006, s. 11–47).

Staffan Selander, Ewa Romare, Eva Trotzig och Annika Ullman (1990) utförde en pedagogisk textanalys på uppdrag av SiL (Statens Institut för Läromedel) där de undersökt och kartlagt, likt Johnsson Harrie (2016), huruvida rasism och främlingsfientlighet varit förekommande i läroböcker. Studien utfördes på 200 läroböcker för bland annat grundskolan, alla från 1980-talet inom ämnena samhällskunskap, historia och religion. Selander med flera utförde en systematisk studie för att granska om de olika texterna burit på ett särskilt perspektiv, såväl avsiktligt som oavsiktligt och har således granskat de olika texternas urval, värderingar, förklaringar, ordval och hur bild och text kombinerat skapat helheter. Budskapen i de granskade läroböckerna kan vara både explicita och implicita och författarna har försökt att skildra de olika budskap läroböckerna signalerat. Selander med flera stötte under analysen på en del dolda budskap i de aktuella läroböckerna. Dessa budskap kopplade svart till underutveckling och något otrevligt att tycka synd om, medan vit signalerade motsatsen: välfärd och ett gott liv, vilket anses vara en något schablonmässig framställning. Deras slutsatser är dock att de olika läroböckerna inte visat sig vara rasistiska eller främlingsfientliga. De olika texterna behandlar däremot begrepp som ras och etnisk grupp på ett bristfälligt vis enligt författarna, där man menar att begreppen saknar tillräcklig entydighet och klarhet (Selander, m.fl., 1990, s. 6–51).

Likt ovan presenterade studier har även Mattlar dragit slutsatsen att ingen av de granskade läroböckerna i ett enda fall fört med sig ett väsentligt innehåll gällande de nationella minoriteternas historia (Mattlar, s. 3–7).

5.4 Samer i styrdokument och läromedel

Statens institut för läromedel (SiL, 1990, s. 4–17) genomförde på 1990-talet en granskning av 25 läromedel, samtliga utgivna på 1980-talet för grundskolans mellan- och senare år samt för gymnasiet. I rapporten ”*Samer i svenska läroböcker*” som publicerades i samband med granskningen, beskrivs syftet vara att granska vilken typ av bild elever tillägnar sig av samerna i läroböcker. SiL analyserade läroböckerna med utgångspunkt i frågor som ”Ger böckerna en saklig, nyanserad och så långt som möjligt rättvisande bild av samerna” samt ”Är det utrymme som ägnas samerna rimligt?” (SiL, 1990, s. 4–17). I sin granskning har SiL analyserat läroböcker för samtliga So-ämnen: historia, geografi, religion- samt samhällskunskap. Man har även hänvisat till det som förekommit i dåvarande läroplaner: Lgr 80 samt Lgy 70. I dessa läroplaner förekom varken *same* eller *minoritet* bland ordvalen, men eleverna skulle känna solidaritet med människor världen över vilket SiL menade ha en implicit koppling till samer. Även studierna utförda av Johnsson Harrie (2016) och Runblom (2006) har tagit utgångspunkt i läroplanernas kursplaner.

Institutet har bland annat tittat på de perspektiv som förekommit i böckerna, varav endast två läroböcker från geografiämnets mellanår antagit ett sameperspektiv, där samer själv berättat sin historia. Förutom textavsnitt har de även granskat läroböckernas bilder och dess ursprung, varav endast en samisk fotograf bidragit med en bild. I övrigt har bilderna ursprung från diverse bildbyråer, fastän det beskrivs att samiska fotografer lätt kan kontaktas genom samiska organisationer och institutioner. Det framkom vid granskningen att endast de läroböcker aktuella för geografiämnet för grundskolans mellanår gav en tillräcklig bild av samerna, dock av skiftande kvalité och utrymme. Läroböckerna beskriver i synnerhet de renskötande samerna, trots att flera läroboksförfattare nämnt att majoriteten av samerna inte ägnar sina liv åt renskötsel. Detta menar man kan måla upp en felaktig bild av samerna. Vidare menar man att de bilder som i synnerhet presenteras är på gränsen till det exotiska och avsaknaden av kvinnliga arbetande samer är tydlig. Granskningen av läroböckerna visar att det förekommit ett fåtal bilder på samiska kvinnor. Institutet menar att dessa bilder huvudsakligen avspeglar äldre samekvinnor som står på marknader, och framställningen bör enligt SiL (1990, s. 4–17) vara mer nyanserad än så. Gällande övriga läroböcker beskriver SiL att samerna snarare varit en ”osynlig folkgrupp”, där det endast förekommit väldigt få och spridda rader om dem. Detta anses vara otillräckligt, då dessa få rader inte skulle lämna några spår i elevernas medvetande. Avslutningsvis påpekas det att samerna alltså inte har någon särställning i vare sig läroböcker eller läroplaner, och för att möjliggöra en sådan menar SiL att det klart måste uttryckas i de svenska läroplanerna (SiL, 1990, s. 4–17). Runblom (2006, s. 11–47) kommer några år senare fram till att grundskolans läroböcker utifrån aspekten etnisk tillhörighet, ej eftersträvar och lever upp till de olika krav som framgår i So-ämnenas kursplaner.

5.5 Sammanfattning

Det framkommer alltså att det utförts en rad granskningar och studier på samer i läromedel som presenterats ovan. Det de olika studierna alla har gemensamt med undantag från Granqvist-Nuttis (1993) rapport, är att de undersökt läromedel från

1980-talet och framåt. Granqvist-Nutti (1993) har dock ett väldigt brett tidsspänn på närmare 100 år i sin analys. Det är därför relevant att i denna studie utgå från de tre nedslag i bestämda decennier jag har för avsikt att analysera, eftersom några sådana tidigare studier inte återfunnits. Det är dessutom endast få studier utförda på läroböcker från grundskolans tidigare år. Samtliga studier med undantag från de utförda av SiL (1990) och Granqvist-Nutti (1993) har granskat läroböcker för grundskolans senare år samt gymnasiet. Med utgångspunkt i detta är därför avsikten att analysera läroböcker från 1930-, 1960- och 2010-talet för grundskolans årskurs 1–6.

6. Teoretiska utgångspunkter

Detta avsnitt behandlar det processuella perspektivet inom den läromedelsanalytiska teorin och det läroplanhistoriska perspektivet inom läroplansteorin, vilka är studiens teoretiska utgångspunkter. Eftersom syftet med denna studie dels består av att undersöka hur beskrivningen av samer sett ut i läroböcker, och dels syftar till att undersöka i vilken omfattning beskrivningen speglar rådande styrdokument, så kommer dessa två olika teoretiska utgångspunkter kombineras. Hur dessa tillämpas beskrivs nedan.

Enligt Ammert (2011) ingår läroböcker analytiskt i en didaktisk kommunikationskedja. Med detta menar man att läroböcker dels står för konkreta uttryck för vad författaren vill förmedla och hur något förmedlas, men också för ett resultat av ett avtryck av den samhälleliga situationen vilken den tillkommit i. Den didaktiska kommunikationskedjan går att analysera utifrån tre olika perspektiv, varav denna läroböcksanalys kommer utgå från det processuella perspektivet. En central del då man intar ett sådant perspektiv är att läroböckerna analyseras utifrån hur läroplaner, statsmakter och författare lämnat avtryck i texterna (Ammert, 2011, s. 28–29). Utifrån detta perspektiv kommer jag således att studera läroböckerna som delar i processer, som utgått från en samhällelig kontext för att slutligen vara ett färdigt resultat. Att utgå från detta perspektiv är rimligt eftersom läroböcker från 1930-, 1960- samt 2010-talet kommer analyseras med kopplingar till styrdokument.

En central del för studien är att analysera hur avtryck från styrdokument återspeglar sig i de utvalda läromedlen, och därför är även det läroplansteoretiska perspektivet en viktig utgångspunkt för studien. En av de mest grundläggande frågorna inom läroplansteorin är frågan om vad som räknas som kunskap (Englund, Forsberg & Sundberg, 2012, s. 5). Genom att ta utgångspunkt i ett läroplansteoretiskt perspektiv kan läroplanerna både ses som problematiska men också ses genom en nyfikenhet. En nyfikenhet över vilken slags kunskap texterna i läroplaner handlar om, vilka möjliga innehåll denna kunskap har samt hur såväl förmedlingar som värderingar av kunskap gestaltas. En inriktning inom läroplansteorin är att ta utgångspunkt i ett läroplanshistoriskt perspektiv, vilket till stor del kommer intas vid utförandet av denna studie eftersom den syftar till att analysera historiska läromedel i relation till rådande styrdokument (Linné, 2012, s. 100–101). Fokus kommer i denna studie att ligga på hur styrdokumenten förankrats i relation till den historiska tiden i form av läromedelstexter och till viss del samhället. Därigenom kommer innehållet i styrdokumenten kopplas till en form av läroböcks- och samhällsanalys om hur kunskap kan formas och väljas ut (Wahlström, 2016, s. 27). En sådan relation mellan

text och kontext har rötter i ett ramfaktorteoretiskt tänkande som bygger på idén om att externa faktorer påverkar (Linné, 2012, s. 101).

7. Metod

Detta avsnitt inleds med en beskrivning av begreppen validitet och reliabilitet. Vidare presenteras mitt metodval för studien. Därefter redovisas det för hur urvalsprocessen av det empiriska materialet gått till. Detta följs sedan av en presentation utav det material som valts ut, samt en beskrivning av hur genomförandet av analysen gått till. Avslutningsvis behandlas de etiska ställningstaganden som antagits inför arbetet med studien.

7.1 Validitet och reliabilitet

För att en forskningsstudie ska vara vetenskaplig ställs krav på validitet och reliabilitet (Karlsson, 2007, s. 252). Begreppet validitet innebär att forskaren bör försäkra sig om att studien verkligen undersöker det man har för avsikt att undersöka, och därigenom undviker sidospår. Det handlar därför om en studies giltighet (Thurén, 2007, s. 26). Begreppet reliabilitet handlar om en studies tillförlitlighet. Om reliabiliteten är hög medför det att andra som undersöker samma sak, utifrån samma metod, kommer fram till samma resultat (Thurén, 2007, s. 26). Begreppen validitet och reliabilitet relaterar till varandra på så sätt att en hög reliabilitet även skapar bättre förutsättningar för att studien ska uppnå en hög validitet (Eliasson, 2013, s. 16). I studiens metoddiskussion beskrivs det hur jag förhållit mig till dessa begrepp.

7.2 Metodval

För att dels kunna besvara studiens frågeställningar, och dels möjliggöra de utgångspunkter som beskrivits i föregående avsnitt, så kommer studien genomföras med en kvalitativ textanalys som metod. Med en kvalitativ textanalys som metod innebär det att jag i läromedlen kommer analysera och försöka skapa en förståelse av hur saker beskrivits (Widén, 2015, s. 176). Denna metod har sin bakgrund i hermeneutiken, vilket ordagrant betyder att tolka, utlägga och förklara. En kvalitativ textanalys tar sin utgångspunkt i någon av metodens tre grundläggande dimensioner. I studien kommer den tredje analytiska dimensionen att stå till grund för analysarbetet. Utifrån denna dimension analyseras och tolkas text och bilder i relation till sådana sammanhang som är utanför själva texten (Widén, 2015, s. 178). I min studie analyseras de utvalda läroböckernas texter och bilder i relation till styrdokument och till viss del samhället.

7.3 Empiriskt urval

Vid det empiriska urvalet av läroböcker har vissa krav ställts. Först och främst har läromedlens utgivningsår varit ett givet krav eftersom böckerna valts utifrån att de publicerats under 1930-, 1960- samt 2010-talet. Läroböcker som publicerats före eller efter dessa årtionden har därför valts bort. De för analysen utvalda läroböckerna har dessutom varit skrivna för undervisning i något av de fyra So-ämnena för folk- och grundskolans årskurs 1–6. Vidare har krav ställts på att böckerna ska ha berört

samer i åtminstone ett stycke. Urvalsprocessen har dels skett i samråd med bibliotekarie från Högskolan Dalarna, dels utifrån tidigare forskning på läromedel.

7.4 Material

Vid det empiriska urvalet har tillgången på material haft betydelse. De utvalda läroböckerna var något svåra att finna, men återfanns slutligen via Högskolan Dalarnas bibliotek samt via fjärrlån. Totalt återfanns sju läroböcker som levde upp till de krav som ställts inför studien. Fyra utav dessa är skrivna för geografiämnet, en för historieämnet, en för religionsämnet och en för samtliga So-ämnen. Nedan följer en tabell som presenterar läroböckerna.

Tabell 1: Analyserat material

LÄROBOK	ANTAL SIDOR OM SAMER	TOTALT ANTAL SIDOR	ANDEL I PROCENT
GEOGRAFI FÖR FOLKSKOLAN (1932)	3	304	0,99%
MINDRE LÄROBOK I GEOGRAFI FÖR FOLKSKOLAN (1937)	2	260	0,77%
HEMMA I SVERIGE (1964)	4	347	1,2%
GEOGRAFI 1 (1962)	11	372	3%
PULS RELIGION 4-6 (2011)	4	160	2,5%
UPPTÄCK HISTORIA 4-6 (2015)	2	236	0,85%
PULS SO-BOKEN 1-3 (2011)	1	144	0,68%

I tabellen framgår de olika läroböckernas titlar och deras antal sidor om samer. Sidorna som berör samer har i tabellen dessutom presenterats i förhållande till läroböckernas totala antal sidor text. På detta vis återges en ungefärlig bild av hur mycket text som stått till grund för analysen. Det bör dock finnas i åtanke att dessa siffror är baserade på mina beräkningar.

7.5 Genomförande

Vid konstruktionen av de frågeställningar som stått till grund för analysen utgick jag från den tredje dimensionen för kvalitativa textanalyser. De frågor som ställdes var därför: ”Ur vilket perspektiv beskrivs samer i de olika läroböckerna?”, ”Beskrivs enbart renskötande nomadsamer eller beskrivs samer även som bofasta och/eller med andra yrken?”, ”Beskrivs nomadskolan?”, ”Talar det om det samiska språket?”, ”Benämns samer som samer eller lappar?”, ”Hur beskrivs samers utseende, egenskaper, klädsel och kultur?”, ”Kön – kvinna eller man?”, ”Beskrivs den samiska religionen och/eller en påtvingad kristendom?” och slutligen ”Hur skildras samer och deras kultur i läroboksbilderna?”. Vid analysarbetet har frågeställningarna besvarats systematiskt, genom att jag fokuserat analysen på en fråga i taget till alla de olika läroböckerna.

7.6 Forskningsetiska principer

Då denna studie syftar till att analysera läromedel behövs ingen hänsyn tas till diverse etiska ställningstaganden, gällande sådan forskning, som innefattar människor. Analysen riktar sig enbart till textstoff och bilder i de olika läroböckerna, och författarna är således inget studien har för avsikt att analysera. Det som däremot beaktats är det sätt som nationella minoriteter och samer beskrivits av mig som författare. För att undvika alla former av diskriminering har dessa beskrivningar skett så objektivt som möjligt, vilket innebär att beskrivningarna utgått från fakta och inte grundat sig på diverse åsikter, känslor eller förutfattade meningar. Kihlström (2007, s. 33–34) talar dock om att det för människan är en omöjlighet att vara helt objektiv. Detta eftersom vi påverkas av värderingar, egna intressen och förutfattade meningar, men genom att vara medveten om dessa kan en högre objektivitet uppnås. För att studien ska uppnå en så hög objektivitet som möjligt har jag skapat mig en förförståelse genom att jag medvetandegjort värderingar, egna intressen och förutfattade meningar. Denna förförståelse är enligt Thurén (2007, s. 59–60) otroligt viktig då den präglar vår syn på verkligheten och leder våra tankar i en viss riktning.

8. Resultat

I detta avsnitt redovisas de resultat som framkommit av läroboksanalyserna. Resultaten är uppdelade i underrubriker och redovisas utifrån studiens analysfrågor. Inledningsvis presenteras lärobokstexternas antagna perspektiv, vilket sedan följs av resultaten för generaliserande beskrivningar av samer. Vidare redovisas lärobokstexternas prioriteringar utifrån uttryck, språk, nomadskolan, religion och skildringar av genus. Slutligen presenteras representationen av samer och deras kultur i läroboksbilderna. Avsnittet avslutas med en sammanfattning av studiens resultat.

8.1 Lärobokstexternas antagna perspektiv

Analysen visar att majoriteten av de olika texterna är skrivna utifrån det Johnsson Harrie (2016) kallar ”vi och dem-perspektiv”, där man skriver om samer som att ”dem” är annorlunda i jämförelse med ”vi”. I texten möter läsaren ord som ”samerna”, ”lapparna”, ”de” och ”dem”. De två analyserade läroböckerna från 1960-talet utmärker sig dock från de andra. Detta eftersom den ena visar sig vara skriven utifrån ett ”same-perspektiv”, där texten presenteras utifrån att en lärare klätt ut sig till samepojke. Den andra boken har likheter med denna text då den är skriven utifrån att ”vi” gör en resa till en samisk by för att hälsa på.

8.2 Generaliserande beskrivningar av samer i lärobokstexterna

De båda läroböckerna från 1930-talet återger generaliserande beskrivningar av samer där de ges ett typiskt utseende, så som kortväxta med mörkt hår, gulbrun hud och smala ögon. I *Geografi för folkskolan* (1932, s. 87) går det även att läsa att ”de äro av annan ras än svenskarna”. I *Mindre lärobok i geografi för folkskolan* (1937) beskrivs den renskötande ”lappen” mestadels livnära sig på renkött, renost, fisk och kaffe. De sägs heller inte ha några andra husdjur än renar, vallhundar och getter (s. 11).

I böckerna från 1960-talet ges inga beskrivningar av samers utseende, läsaren kan däremot läsa om typiska kläder och föremål. I texterna står det om färggranna bälten, lapp- eller skärmmössor, koltar, hättor, ovanliga knivar och lustiga träskopor. I *Geografi 1* (1962) får läsaren dessutom reda på att de olika kläderna varierar i färg beroende på vilken trakt man bor i och att samer beroende på var de lever, använder dessa kläder olika flitigt. Det förklaras vidare att samer allt oftare klär sig i ”svensk dräkt” (s. 371). I läroboken *Hemma i Sverige* (1964) beskrivs renskötande samer bo i fasta kåtor gjorda av björknäver och torv, men att det förut var vanligt med flyttbara kåtor (s. 328). Likt läroböckerna från 1930-talet, skriver även *Geografi 1* (1962) om olika sorters renkött, fisk och kaffe, men också om smör och bröd. Här beskrivs dessutom samer som ett vänligt folk vilka lever ett hårt liv (s. 372).

I boken *Puls Religion* (2011) beskrivs samer som ett ursprungsfolk vilka länge levde som nomader och bodde i flyttbara kåtor. Läsaren får i denna bok läsa om samers religion och får genom texten reda på att såväl renen som björnen betraktats som heliga djur, men också att nåjden var en man som kunde se in i framtiden genom att lämna sin själ med hjälp av jojken och en trumma (s. 9). Det beskrivs dessutom hur staten på 1600-talet beslutade att samer inte längre fick jaga hur de ville och att det

under 1700- och 1800-talet byggdes kristna kyrkor i samiska områden. Vilket resulterade i att många samer istället blev kristna. Samer beskrivs idag kämpa för att både bevara och bestämma över sin kultur: däribland renskötseln, det samiska språket, musik och hantverk (s. 10). I läroboken *Upptäck historia* (2015) görs inga utförliga beskrivningar av samer. Det går att läsa om att samer tidigare dyrkade sina egna gudar i naturen samt att många samer övergick från vilda till tama renar, vilket innebar att de började flytta med renhjordarna. Samer beskrivs i *Puls So-boken* (2011) vara en liten folkgrupp som förut levde på sina renar genom att flytta mellan fjäll och skog men att det idag endast är ett fåtal samer som livnär sig på detta. Många beskrivs ha flyttat till andra delar av landet (s. 39).

8.3 Lärobokstexternas prioriteringar

8.3.1 Uttryck

När jag analyserade böckerna från 1930-talet framgick det att böckerna inte en enda gång skriver same. När samer beskrivs talar man istället om lappar. I de båda böckerna från 1960-talet upptäcktes däremot en förändring eftersom man nu tilltalade minoriteten som samer. I *Geografi 1* (1962) finns en beskrivning av begreppet: "Samer: Lapparna kallar sig själva för samer, en försvenskad form av lapskans sabmi." (s. 368). Gemensamt för dessa böcker var att författarna trots same-begreppet och förklaringen av detta, vissa gånger stod fast vid lapp och benämnde språket och diverse platser med uttryck som "fjällappbyar", "lapska", "lappmarknad" och "lappby" vid upprepade tillfällen. I *Geografi 1* (1962) skriver man även om "lappen" en enstaka gång. Under analysen av läroböckerna från 2010-talet påträffades lapp-begreppet inte vid något tillfälle utan här har författarna enbart benämnt minoriteten som samer.

8.3.2 Det samiska språket

Av de sju analyserade läroböckerna är det tre stycken som skriver om det samiska språket. I *Geografi för folkskolan* (1932) skrivs det att lapparna talar ett annat språk, medan läsaren i de båda böckerna från 1960-talet, förutom detta, även kan läsa och lära sig flera samiska ord. Språket benämns i dessa böcker inte som samiska, utan som lapska vilket nämnts ovan. I boken *Hemma i Sverige* (1964) förklaras det att samiska barn får lära sig sitt språk i nomadskolan. Här kan läsaren även läsa om olika geografiska platser så som "Sarektjåkko" och "Kvikkjokk" och få möjlighet att lära sig vad de samiska orden "jaure", "jokk", "luokta" och "tjåkkå" betyder (s. 327). I den andra analyserade boken från 1960-talet, *Geografi 1* (1962) finns flertalet samiska ord samt förklaringar till dessa skrivna i texten. Läsaren får reda på att "garde" på samiska betyder gärdet, att "Tiermesvarre" betyder åskfjället och att "Ällo boakta" betyder hjorden kommer (364–367). I denna bok står det dessutom att det samiska språket är berikat med många ord som betecknar renarna efter hårfärg och horn, samt efter ålder och kön. Detta förklaras med att vana renskötare beskrivs vara skickliga i att känna igen sina renar, utifrån bland annat deras hårfärg och hornkronans form (s. 370). I övriga läroböcker skrivs ingenting om det samiska språket.

8.3.3 Nomadskolan

Det skrivs ingenting om den samiska nomadskolan varken i läroböckerna från 1930-talet eller från 2010-talet, men i 1960-talets böcker kan läsaren läsa om den. I boken *Hemma i Sverige* (1964) förklaras det att samiska barn har möjlighet att gå i skolan eftersom det finns särskilda nomadskolor för dem och att de i dessa skolor förutom de vanliga ämnena, får läsa både svenska och lapska. Vidare beskrivs det att nomadskolorna inte följer med på flyttningar som tidigare, utan att de är fasta och att samiska barn istället får bo i skolan under terminerna (s. 330). I *Geografi 1* (1962), den bok som skriver utifrån en resa till en samisk by, skrivs ”Vi ser oss omkring i Karesuando, gör ett besök i nomadskolan, en skola för flyttsamernas barn.” (s. 361).

8.3.4 Religion

Inte i någon av 1930-talets böcker nämns något om den samiska religionen, inte heller i *Hemma i Sverige* (1964) från 1960-talet. I *Geografi 1* (1962) nämns samers religion som hastigast då man talar om ”Tiermesvarre” (Åskfjället). Läsaren får då reda på att ”Tiermes” var åskguden i samers gamla hedniska tro (s. 366), men något mer om detta går inte att utläsa av texten. Det är först i läroböckerna från 2010-talet som något fylligare beskrivningar där dels den samiska religionen, dels en påtvingad kristendom beskrivs. I religionsboken *Puls Religion* (2011) handlar majoriteten av texten om samisk religion och om en framskridande kristendom i det samiska samhället under 1700- och 1800-talet (s. 8–10). Läsaren kan dessutom ta del av en samisk skapelseberättelse om hur Sapmi (Sameland) blev till (s. 11). I *Upptäck historia* (2015) beskrivs det att det vid slutet av 1300-talet levde en kristen samekvinna som fick stöd för att omvända samer till kristendomen av självaste drottning Margareta. Enligt texten fanns det dock redan då kristna samer, vilket förklaras med att arkeologer funnit såväl kristna som icke-kristna gravar även före drottning Margaretas tid (s. 57). I övriga böcker återfinns inte något om vare sig den samiska religionen eller en påtvingad kristendom.

8.3.5 Skildringar av genus

När böckerna från 1930-talet analyserades, återfanns inga könskategoriseringar. Istället beskrivs samer till största del som ett renskötande folk, men det skrivs även lite om bofasta samer (*Geografi för folkskolan*, 1932) och skogslappar (*Mindre lärobok i geografi för folkskolan*, 1937). Beskrivningarna i texterna är generella och hänvisar inte till någon viss typ av kön.

När 1960-talets läroböcker analyserades kunde däremot beskrivningar utifrån kön påträffas. I *Hemma i Sverige* (1964) förklaras det att ”Samerna fångar in sina djur med lasso, och kvinnorna står på vakt vid de mindre rengårderna.” (s. 329). På samma sida beskrivs det att samer alltid varit skickliga slöjdare och att männen tillverkar benskaft till knivar, träskopor, hornscedar samt knivslidor, medan kvinnorna ”brukar kunna” brodera skärp och diverse klädesplagg i fina och färgglada mönster (s. 329). Även i *Geografi 1* (1962) går det att läsa om samiska män, kvinnor, men även flickor och pojkar. Då läroboken tar upp renskiljningen talar man om att pådrivare kan behöva hjälpa till då en ensam man inte kommer någon vart med renarna. Denna uppgift skrivs vara de halv vuxna pojkarnas och flickornas arbeten. Kvinnorna beskrivs hjälpa till med att vakta vid portarna för att se till så att renarna inte springer genom dem och blandas ihop (s. 370).

I böckerna från 2010-talet ges återigen generella beskrivningar utan någon form av benämningar utifrån kön, förutom i en av böckerna (*Puls Religion*, 2011, s. 10). Där beskrivs dock inget vara typiskt manligt eller kvinnligt utan man talar om att både kvinnor och män än idag kan anses besitta övernaturliga kunskaper, då den samiska religionen beskrivs.

8.4 Representation av samer och deras kultur i läroboksbilder

Jag har under analysen slutligen tittat till hur representationen av samer och dess kultur ser ut i läroböckernas bilder. I *Geografi för folkskolan* (1932) finns två bilder tillhörande texten om samer. Den första bilden föreställer renar som vadar över en älv, ledda av en man som håller ett rep i sin hand. Den andra bilden föreställer ”En lappfamilj vid sin kåta.”. På denna bild går det att se en samisk familj ståendes framför en kåta i skogen som förhåller sig till vänster i bakgrunden. Familjen står uppstadad med två barn längst till vänster, följt av en mamma. Därefter står tre barn till, en pappa och slutligen ett barn till höger om honom. Pappan ses bära renskinnsfäll och mössa, mössa har även samtliga barn och alla bär en allvarlig blick utan några leenden. Även i den andra boken från 1930-talet, *Mindre lärobok i geografi för folkskolan* (1937) går det att finna två bilder, varav en av dessa föreställer samer. Tre barn, en flicka i klänning och två pojkar i byxor med allvarliga miner står tillsammans med ett djur framför en kåta i skogen. Den andra bilden skildrar en kåtliknande timmerstuga ståendes i skogen och framför den står en same. Till höger om stugan står någon form av matbord till djur och bilden beskrivs som ”timmerkåta, tillhörande en bofast lappfamilj. Stolpbod.” (s. 12). Samtliga bilder i 1930-talets läroböcker är svartvita.

I *Hemma i Sverige* (1964) finns två bilder, varav den ena bilden föreställer två män som talar leende med varandra. Den ena bär en lång kofta med ett skärp i midjan och den andra bär skjorta. Båda två har tumvantar, renskinnskor och höga mössor på sig. I bakgrunden synd en annan man som ser ut att handla i ett marknadsstånd. Intill honom står diverse korgar, spadar och rep. Till bilden finns texten ”I Jokkmokk hålls årligen en stor lappmarknad. Då samlas en stor mängd samer i byn för att sälja renskinn och slöjdarbeten. Också många turister brukar besöka marknaden.” (s. 328). Den andra bilden skildrar ett fjällandskap med en handfull betande renar. Bland renarna syns tre människor, en kvinna och en man står till höger i bild och en annan man står till vänster. Bilderna i läroboken *Geografi 1* (1962) skiljer sig från övriga böckers bilder, dels för att den har desto fler bilder, totalt åtta stycken, dels för att dessa bilder består av såväl tecknade som riktiga fotografier. Denna bok skriver dessutom ut sina bildkällor. Den första bilden är tecknad och föreställer tre samer som kokar kaffe vid en öppen eld i skogen, bredvid dem står kåorna och väntar. Av bildtexten får läsaren veta att dessa människor är på väg till renskiljningen. Den andra och tredje bilden föreställer tecknade kartor av Sveriges nordligaste hörn, namn på olika platser och berg är märkta. Vidare följer ett fotografi av en man iklädd hatt, skjorta och byxor som kastar lasso emot flertalet renar vilka rör sig motsols. Bakom renarna syns ett högt staket i trä och bakom detta staket kan åskådaren ana fjälltopparna. Denna bild ska föreställa rengärdet. Det finns även en till bild på renar uppe på ett fjäll, uppskattningsvis ett hundratal i olika färger som står och betar. På nästa bild finns ett fotografi av fyra renar som kämpar över en forsande älv, de är bundna i rep efter varandra och samtliga bär på packning, bakom

renarna går en människa. I bakgrunden kan åskådaren ana såväl skog som höga fjälltoppar. Den sjunde bilden är ett fotografi på fem barn. Fyra pojkar står längst fram, i bakgrunden syns en flicka ståendes i mitten med sina armar uppsträckta mot himlen. En av pojkarna skapar ett skydd för ögonen mot solen med hjälp av sin hand. Samtliga barn ser glada och nöjda ut. Den sista bilden är tecknad och på den syns fyra män sittandes i ring. Två av dessa har samekläder, två sitter i skjorta och byxor. Det är i denna bok läsaren får följa med författaren på en resa hos samerna. Som åskådare av bilden får jag därför känslan av att den avbildar besöket där dessa tillsammans sitter och dricker kaffe inuti en kåta, vilket beskrivs i texten. Samtliga bilder i 1960-talets läroböcker är svartvita.

Puls Religion (2011) var den lärobok som beskriver ursprungsfolk. Intill denna text kan läsaren se en bild föreställandes en flock renar på ett fjäll, tillsammans med en man i keps och jacka som står med sina händer i fickorna. Bakom dem syns ett staket. Där texten behandlar den samiska religionen återfinns en bild av en samisk kvinna i blå klänning med röda och gula inslag, en rödvit spetsmössa och en sjal runt axlarna som sitter på knä i en kåta. I sin hand håller hon en slev och rör om i en rykande stor gryta. I bakgrunden står dörren på glänt och i öppningen visar sig en liten flicka i röd klänning med gula och blå inslag, en rödvit spetsmössa och ett skärp i midjan. Flickan står med sina händer mot dörrkarmen och ser ut att vara på väg in i kåtan. Intill texten som behandlar dagens samer finns en bild som föreställer ett fjäll med en rinnande bäck där det står ett antal flyttbara kåtor. I bakgrunden syns en helikopter som antingen precis har lyft eller är på väg att landa. Till bilden finns följande bildtext: ”Även om många samer fortfarande är renägare, har livet förändrats mycket. Nu följer man renarna med skoter och ibland helikopter. Numera bor samer i vanliga hus och många har lämnat fjällvärlden. Kåtor används fortfarande ibland när man arbetar med renskötseln.” (s. 10). *Upptäck historia* (2015) var den enda lärobok som inte hade några bilder på samer eller deras kultur. I *Puls So-boken* (2011) finns en bild på en flock renar, vilka springer motsols innanför ett staket. I mitten av renarna står en man med ett lass kastandes mot dem. Runtom renarna står flera människor, såväl kvinnor som män. Inga särskilda samiska kläder syns utan människorna är klädda i jackor, byxor och ibland kepsar eller mössor av varierande färg och form. I bakgrunden syns höga fjälltoppar och läsaren får genom den tillhörande bildtexten reda på att bilden avser föreställa renskiljningen. Samtliga bilder i 2010-talets läroböcker är i färg.

8.5 Sammanfattning av resultat

Författarna har i de allra flesta analyserade läroböcker antagit ett ”vi och dem-perspektiv” i sina texter, där de båda böckerna från 1960-talet skiljer sig i upplägg från resterande böcker. Vissa av läroböckerna ger samer särskilda utseenden, medan andra ger generaliserande beskrivningar av typiska kläder och föremål. Mer eller mindre beskrivningar av renskötseln är något som förekommer i samtliga läroböcker. Begreppet lapp återfanns i varierande omfattning i fyra av de sju analyserade texterna, medan begreppet same återfanns i fem stycken. Tre böcker nämner det samiska språket och två stycken talar om den samiska nomadskolan. Det är framförallt läroböckerna från 2010-talet som beskriver samisk religion och en påtvingad kristendom. Analysen visar att det är de två läroböckerna från 1960-talet som könscategoriserar, medan övriga böcker ger generella beskrivningar utan hänvisning till vare sig män eller kvinnor. 1930-talets läroböcker har båda bilder av

samer, såväl kvinnor som män, flickor och pojkar med allvarliga miner som står uppådade framför kåtor. Den ena boken från 1960-talet har två bilder medan den andra har åtta, vilket också är den lärobok med flest antal bilder. Läroböckerna visar bilder där både det manliga och kvinnliga könet representeras. Den med två bilder skildrar endast vuxna människor, medan den med åtta har bilder på både barn och vuxna. Bilderna varierar dessutom med att vara tecknade och bestå av riktiga fotografier. I två av de tre böckerna från 2010-talet finns bilder. Båda dessa läroböcker visar fotografier på renskötelsen och i bilderna representeras såväl kvinnor som män. I religionsboken syns även en flicka och boken visar upp samiska dräkter, medan människorna i So-boken har jeans och jacka. Religionsbokens bild av renskötelse skildrar en modern tid där helikopter används.

9. Diskussion

Detta avsnitt består av två delar. I den första delen, metoddiskussion, diskuteras och utvärderas den metod som använts i studien. I denna del ges dessutom en beskrivning av hur jag förhållit mig för att öka studiens validitet och reliabilitet. I den andra delen, resultatdiskussion, tolkas analysens resultat i relation till den bakgrund, tidigare forskning och det teorival som redovisats.

9.1 Metoddiskussion

För att försäkra mig om att studien uppnår en hög reliabilitet har jag ställt mig frågan om någon annan skulle komma fram till samma resultat om denna studie upprepades. Faktum är att resultatet av analysen skulle kunna varieras beroende på vilka minimumkrav på textmassa som ställts. En sida enligt mina beräkningar, motsvarar inte en hel sida text i verkligheten, utan är i vissa fall endast enstaka stycken. För att öka studiens reliabilitet har jag därför varit noggrann med att strikt följa samtliga krav vid urvalet av läroböcker. Jag har dessutom valt en lämplig metod till studiens analys för att öka validiteten och reliabiliteten ytterligare.

Under analysen ställdes frågor till de olika läroböckerna, dels utifrån den tredje dimensionen för kvalitativa textanalyser, dels utifrån studiens syfte. Frågornas karaktär möjliggjorde en tolkning av såväl text som bilder i relation till sammanhang utanför själva läroböckerna. Genom att analysarbetet fokuserade på en fråga åt gången, försäkrade jag mig om att det som avsetts undersökas verkligen undersöktes, och på sådant vis ökade studiens validitet. Den sista analytiska frågan ställdes då läroboksbilderna granskades. Bilderna analyserades i sin tur utifrån flera aspekter: vad som varit synligt i såväl förgrund som bakgrund, färger och utseende på kläder och djur, positioner, kön, sinnesstämningar samt bildtexter. Ibland uppstod svårigheter då kön, men även färger skulle bestämmas. Läroboksbilderna i böckerna från både 1930- och 1960-talet var endast svartvita vilket försvårade analysen något, eftersom några färger omöjligt kunde beskrivas. Fastställandet av kön var vidare något som kan ha påverkat analysens resultat. Detta eftersom kategoriseringen av män och kvinnor, flickor och pojkar vilar på mina egna uppfattningar om vad som är manligt respektive kvinnligt, men också utifrån böckernas beskrivningar i såväl bildtexter som deras gestaltande av typiskt samiska kläder.

9.2 Resultatdiskussion

9.2.1 1930-talet

Likt det Granqvist-Nutti (1993) konstaterar gällande rasinslag i form av att samer framställs vara av en annan ras än det ”vi-perspektiv” som många läromedelstexter antar, så har även detta återfunnits i det analyserade materialet från 1930-talet. De båda läroböckerna kategoriserar och beskriver samer generellt utifrån deras utseenden. Samer beskrivs vara kortväxta, mörkhåriga människor med gulbrun hud och smala ögon. När beskrivningar av samer ges i texten används dessutom ord som ”lapparna”, ”de” och ”dem”. Detta visar på att författarna utgått från ett ”vi-perspektiv” i sina texter, där ”vi” kan ses som norm och samer som det avvikande. Rasinslagen i läroböckerna avspeglar tydligt den rasbiologiska framfart som Herman Lundborg ledde i det dåvarande samhället. Lundborgs syfte med rasbiologin var att kategorisera människor utifrån raser (Carlsson, 2006, s. 100–104), och just begreppet ras skrivs dessutom ut i den ena läroboken när texten uttrycker att samer är av annan ras än svenskar. Lundborgs tankar om att rasblandningar kunde få förödande konsekvenser där situationen i Lappland ansågs vara särskilt allvarlig (Carlsson, 2006, s. 100–104), skulle mycket väl kunna vara en konsekvens av att texterna är skrivna ur ett ”vi och dem-perspektiv”. Påföljden av att texterna är skrivna ur detta perspektiv kan medföra att det verkar exkluderande för elever med annan etnisk tillhörighet (Johnsson Harrie, s. 7–69, 2016).

Förutom de typiska utseenden man gav samer i läromedlen, beskrev man även att de flesta samer var ett renskötande folk som livnärde sig på renarna. Majoriteten av texten talar om samer som renskötare, men även korta beskrivningar av bofasta samer och ”skogslappar” återfanns. Utifrån de korta beskrivningarna som återfunnits kan jag inte se att de bofasta samerna och ”skogslapparna” framställs mer negativt än vad nomadsamerna beskrivs, likt det Granqvist-Nutti (1993, s. 11–43) funnit. Att majoriteten av texten behandlar nomadsamer råder det dock ingen tvekan om, vilket även SiL (1990) kommit fram till i deras granskning av läromedel. I läroböckerna benämns samer uteslutande som ”lappar”. Man kan därför anta att detta begrepp var vanligast att använda under 1930-talet och att man förmodligen inte börjat benämna minoriteten som samer ännu. Människorna på de granskade bilderna förmedlar allvarliga sinnesuttryck och för läsaren skulle detta kunna bidra till en känsla av att ett liv som same förknippas med ett hårt liv utan glädje. Sinnesuttrycken skulle dessutom kunna kopplas till det Carlsson (2006, s. 100–104) skriver, att samer under 1930-talet levde under fattiga förhållanden.

I de analyserade texterna återfanns inga könskategoriseringar, istället beskrivs samer generellt utan hänvisningar till någon viss typ av kön. Bilderna i läroböckerna visar människor av både det kvinnliga och manliga könet. De generella beskrivningarna utan könskategoriseringar som ges i texterna, får med stöd av bilderna läsaren att relatera till såväl det kvinnliga som det manliga könet, utan att något kön för den delen känns överrepresenterat. Vid en närmare anblick skulle dock renskötseln kunna förknippas med det manliga könet eftersom en av läroböckerna (*Geografi för folkskolan*, 1932) avspeglar renarna tillsammans med en manlig skötare.

Endast en av böckerna beskriver att samer talar ett annat språk än svenska, men någon fylligare beskrivning än så ges inte. Trots att nomadskolan för samiska barn var aktuell under 1930-talets Sverige, tas det ändå inte upp någonstans i de granskade läromedlen. Inte heller skrivs något om den samiska religionen i dessa texter. På 1930-talet vilade dock undervisningen i skolan fortfarande till stor del på kristendomen. Vilket skulle kunna vara en orsak till att den samiska religionen inte ges någon plats i texterna.

I Upl 1919 framgår det att eleverna genom geografiundervisningen skulle bekanta sig med Sveriges natur, befolknings- och näringsförhållanden samt majoriteten av Sveriges landskap. De analyserade läroböckerna från 1930-talet var skrivna för geografiämnet och texterna om samer (befolknings- och näringsförhållanden) återfanns tillsammans med beskrivningar av Lappland. Det som framgår angående detta i kursplanen för geografiämnet kan därför återspeglas i dessa texter. Något annat som nämns i kursplanen är vikten av välillustrerade läroböcker eftersom de skulle vara ett stöd för undervisningen. De sidor som berörde samer i böckerna hade två bilder vardera. Bilderna visar som tidigare nämnts renskötsel och samiska familjer uppradade framför sina hem. Bilderna förmedlar att renskötseln sköts av män, vilket känns enformigt illustrerat. Texternas kortfattade beskrivningar av bofasta samer och ”skogslappar” illustreras endast på bild i *Mindre lärobok i geografi för folkskolan* (1937), där bilden föreställer en timmerstuga för bofasta samer. I den andra läroboken återfinns inga illustrationer på något annat än renskötseln inom den samiska kulturen. Dessa enformiga avspeglings av samer kan därför inte ses som särskilt välillustrerade, även fast styrdokumentet påpekar vikten av detta. Konkreta berättelser från resor skulle vara ett betydelsefullt moment i geografiundervisningen (Upl 1919, s. 96). Trots detta skrivs läroböckerna ur det ”vi- och dem-perspektiv” som tidigare beskrivits och informationen i texterna presenteras inte utifrån någon eller några på resande fot.

Det återfanns flera punkter i kursplanen för historieämnet som implicit skulle kunna kopplas till en undervisning som skulle beröra samer. Däribland en sann bild av Sveriges befolknings historia, grunder i ”sund fosterlandskänsla och god samfundsanda”, samt bilder och berättelser från både Sveriges äldsta tider som det dåvarande samhället. Läraren skulle också motverka uppkomster av hat och fientlighet mot ”andra folk”. Trots det som framkommit i kursplanen för historieämnet, kunde inga texter om samer återfinnas bland de läroböcker för historieämnet som jag haft tillgång till.

9.2.2 1960-talet

Medan 1930-talets läroböcker beskrev samer utifrån typiska utseenden, gav 1960-talets analyserade läroböcker beskrivningar utifrån särskilda kläder och föremål, men även egenskaper. Att raspolitiken inte var lika användbar efter det andra världskriget kan därför märkas av, genom att de analyserade läromedlen inte längre kategoriserar utifrån de typiska utseenden som man tidigare gjort. Samer ges i läroböckerna egenskaper i form av att de skrivs vara ett vänligt folk och att de lever ett hårt liv. Vad gäller kläder och föremål får läsaren reda på att samer använder färggranna bälten, lapp- eller skärmmössor, koltar, hättor, ovanliga knivar och lustiga träskopor men att det också är allt vanligare att samer klär sig i ”svensk

dräkt”. Utifrån dessa beskrivningar generaliseras inte samers klädsel. En annan aspekt på att raspolitiken inte var lika användbar under 1960-talet är det ”vi- och dem-perspektiv” som läroböckerna från 1930-talet använde sig av. 1960-talets läroböcker skriver inte utifrån detta perspektiv vilket övriga böcker gör, och utmärker sig därför. Läroboken *Hemma i Sverige* skriver om samer utifrån det metaperspektiv som Mattlar (2011, s. 3–7) beskriver i sin artikel, och att texten är skriven på detta vis verkar vara sällsynt, vilket även SiL (1990) kommer fram till i sin granskning. *Geografi 1* är skriven utifrån att ”vi” gör en resa till en samisk by och får följa med på diverse utflykter. På sådant vis upplever läsaren sig inte lika distanserad från det hen möter i texterna, och det som Johnsson Harrie (2016, 7–69) förklarar som exkluderande då texter är skrivna ur ett ”vi- och dem-perspektiv”, kan därför motverkas. I kursplanen för geografiämnet framgår det dessutom att undervisningen skulle bedrivas på ett sådant sätt att eleverna tillägnade sig en grundläggande förståelse för andra människor. Beskrivningarna i dessa läroböcker kan hjälpa till med detta genom det perspektiv som författarna förmedlat texten på, eftersom läsaren kommer närmare den.

1960-talets analyserade läroböcker utmärker sig även från övriga böcker, då dessa behandlar samer på fler sidor än vad övriga decenniers läroböcker gör. En annan förändring i jämförelse med 1930-talets läroböcker som är märkbar, är att författarna nu till största del skriver om ”samer” och inte ”lappar”. Det ges dessutom en förklaring av ordet ”samer” i den ena läroboken där det framgår att ”lappar” kallar sig själva för samer. Det sistnämnda upprepas dock, trots en förklaring av begreppet, ett fåtal gånger med uttryck som ”fjällappbyar”, ”lapska”, ”lappmarknad”, ”lappby” och ”lappen”. Att författarna varierar sin användning av begreppen är dock varken konstigt eller förvånande eftersom ”lapp” stod synonymt med ”same” så sent som på 2000-talet (Carlsson, 2006, s. 111–112).

1960-talets läroböcker är de enda granskade texterna där läsaren får ta del av det samiska språket och möta flera samiska ord. Ensamma är också dessa läroböcker om att behandla nomadskolan, där den ena läroboken, *Hemma i Sverige* (1964) ger en fylligare beskrivning än den andra boken. Beskrivningar av den samiska religionen lyser dock med sin frånvaro. Det är bara i *Geografi 1* (1962) läsaren som hastigast får reda på namnet på en åskgud inom religionen. Kristendomen hade på 1960-talet fortfarande stort inflytande över grundskolan, vilket skulle kunna vara en anledning till att den samiska religionen knappt behandlas i dessa läromedel. Böckerna är dessutom skrivna för geografiämnet och om texterna i högre grad skulle behandla den samiska religionen skulle de möjligen frångå ämnesblocket för mycket vilket kan vara en annan anledning.

I båda läroböckerna från 1960-talet återfanns beskrivningar utifrån kön vilket dessa granskade läroböcker återigen är ensamma om. Vad som är särskilt intressant är att det i boken *Hemma i Sverige* (1964, s. 329) står att ”samerna fångar in sina djur med lasso, och kvinnorna står på vakt vid de mindre rengårderna.”. Här kan läsaren med andra ord anta att samerna står synonymt med samiska män, medan samiska kvinnor benämns utifrån sitt kön. Uppfattar läsaren meningen på detta vis, så präglas resten av texten till stor del av beskrivningar av den samiska mannen eftersom ”samerna” är ett ständigt återkommande begrepp. Det går dock att läsa på samma sida att samer alltid varit skickliga slöjdare och att männen tillverkar benskäft till knivar, träskopor, hornskedar samt knivslidor, medan kvinnorna ”brukar kunna” brodera

skärp och diverse klädesplagg i fina och färgglada mönster. Här beskriver inte författaren ”samer” synonymt med samiska män, utan som ett ord som kan användas för båda könen vilket motsäger det som framgick tidigare.

Över lag beskrivs kvinnor vara mer passiva än män. Medan männen beskrivs fånga in renarna så beskrivs kvinnorna genom att de antingen stannar hemma under renskiljningen eller är behjälpliga genom att stå på vakt. Bilderna i *Hemma i Sverige* (1964) och *Geografi 1* (1962) har en överrepresentation av män och påvisar en markant ojämn fördelning vad gäller avbildandet av kön i de granskade läroboksbilderna. Avsaknaden av kvinnliga samer i läroboksbilderna är tydlig, vilket även SiL (1990) konstaterar i sin granskning.

1960-talets läroböcker förmedlar inte de stora problem för den samiska kulturen som Hætta (1993, s. 45) talar om. En av läroböckerna berör att turister kommer på besök till de samiska markerna, men inget sägs om att detta påverkade varken det samiska språket eller den samiska levnadsstilen negativt så som Hætta (1993, s. 45) beskriver det. Det som Lgr62 (s. 263) nämner om att geografiundervisningen skulle bidra till kunskaper om människors utformning av levnadsvanor under varierade förutsättningar återspeglas inte fullt ut i de granskade lärobokstexterna. Detta eftersom man inte talar om hoten mot den samiska kulturen. Läroböckerna presenterar dock både natur- och levnadsförhållanden så som samiska bebyggelser, vilka ansågs vara några av huvudmomenten för geografiundervisningen i 1960-talets styrdokument (Lgr62, s. 263).

Likt undervisningsplanen som rådde på 1930-talet så går det att finna flera saker som kan kopplas till en undervisning om samer i 1960-talets läroplan även för historie-, samhällskunskaps-, och religionsämnet. Det framgår exempelvis i kursplanen för samhällskunskap att undervisningen skulle beröra människors levnadssätt och i kursplanen för historia att rasförhållanden och minoritetsförtryck skulle behandlas utifrån deras historiska ursprung. Utifrån de läromedel som fanns att tillgå återfanns texter om samer enbart inom geografiämnet. Detta är särskilt anmärkningsvärt vad gäller kursplanen för historieundervisningen, eftersom den faktiskt tar upp begrepp så som ras och minoritet.

9.2.3 2010-talet

Två av de granskade läromedlen från 2010-talet är skrivna för både religions- och historieämnet för grundskolans mellanår, medan den tredje är skriven inom alla ämnesblock för de tidigare åren. Utifrån tillgången på material är det endast dessa decenniums läroböcker som återgett beskrivningar av samer i andra ämnen än geografi och även för grundskolans tidigare år. Precis som Runbloms (2006) granskning av läromedel påvisade att religionsböcker över lag behandlar minoriteter och minoritetsfrågor bättre än läromedel för andra ämnesblock, så visar analysen att den lärobok från som är skriven för religionsämnet, är den bok från 2010-talet som innehåller mest text om samer.

Perspektiven som författarna till samtliga granskade läromedel från 2010-talet utgått från är återigen det ”vi- och dem-perspektiv” som tidigare beskrivits. Boken *Puls Religion* (2011) är det enda läromedel som tar upp begreppet ursprungsfolk. Här

förklaras samer vara ett ursprungsfolk och läsaren får genom texten reda på vad det innebär. I kursplanen för religionskunskapsämnet framgår det att eleverna genom undervisningen ska utveckla sina kunskaper om religioner, och att undervisningen ska innehålla berättelser om äldre samisk religion. Av de granskade läromedlen är det *Puls Religion* (2011) som återger den fylligaste beskrivningen av den samiska religionen men även av en påtvingad kristendom som samer fick utstå. Analysen visar på att styrdokument i form av den kursplan som är skriven för religionskunskapsämnet återspeglas i texten för denna lärobok. Särskilt vad gäller den skapelseberättelse som återges. Läroboken *Upptäck historia* (2015) ger inga utförliga beskrivningar av samer, utan det läsaren får reda på är att samer tidigare dyrkade sina gudar i naturen och att många samer övergick från en renskötsel av vilda till tama renar. Denna lärobok tar även upp hur man tidigare försökte omvända samer till kristendomen. Läroboken har därigenom spår av det som står i kursplanen för historieämnet, genom att texten kan bidra till att läsaren utvecklar sina historiska kunskaper om likheter och skillnader i människors levnadsvillkor (Skolverket, 2016, s. 196). I *Puls So-boken* (2011) beskrivs samer vara en liten folkgrupp som förut levde på renskötsel, men att det idag endast är ett fåtal samer som livnär sig på det. Istället beskrivs många samer ha flyttat till andra delar av Sverige.

Analysen visar att inte något av de granskade läromedlen från 2010-talet använder sig av begreppet ”lapp”, vilket är förståeligt med tanke på att man redan 2006 ansåg det vara konstigt och enformigt (Carlsson, 2006, s. 111–112). 2015 försågs även ”lapp” med ett varningstecken i Svenska Akademiens ordlista för att varna om en användning av begreppet, och istället rekommenderades en användning av begreppet ”same” (Benaissa & Berntsson, 2015). Det är därför inte förvånansvärt att analysen visar på att begrepp som ”lapp” inte återfinns i dessa läromedel.

I en av läroböckerna från 2010-talet får läsaren reda på att samer idag kämpar för att bevara sin kultur och sitt språk, vilket även Heikki (2010) tar upp i sin artikel då den samiska kulturen och det samiska språket beskrivs vara hotad. Läroboken berättar dock inga orsaker till att samer kämpar för sin kultur och sitt språk, vilket skulle kunna göras för att eventuellt ge en tydligare bild av problemen. Trots att det samiska språket idag är erkänt som ett av Sveriges minoritetsspråk, så nämns inte samiskan i något avseende i något av de granskade läromedlen.

Läromedlen från 2010-talet saknar helt kategoriseringar av kön på ett sådant vis som återfanns i 1960-talets läroböcker. Könsfördelningen i denna läroboks bilder visar en överrepresentation av det kvinnliga könet, då en man respektive en kvinna och en flicka illustreras. Detta kan mycket väl vara konsekvenser av hur dagens samhälle ser ut där man vill bryta traditionella könsroller, vilket även nämns i Lgr11 (Skolverket, 2016). Sett till bakgrunden i dessa bilder återfinns mannen tillsammans med en flock renar, medan kvinnan och flickan befinner sig inuti en kåta där kvinnan lagar någonting i en gryta. Detta skulle mycket väl kunna ses som ett typiskt traditionellt könsroller, och analysen visar därför på att dessa bilder skulle kunna presenteras på ett mer nyanserat sätt.

Läroboken visar förutom dessa bilder upp en modern renskötsel på en annan bild, där en helikopter återfinns. Även den tillhörande bildtexten ger en modern beskrivning, där man explicit förklarar att många samer (inte alla) är renägare och att renskötseln bedrivs med skoter och helikopter som hjälpmedel ibland. I texten

framgår dessutom att samer numer bor i vanliga hus. Denna beskrivning är dock generell vilket medför att läsaren kan få uppfattningen av att detta gäller alla samer. En av 2010-talets läroböcker har inga bilder över huvud taget, medan en tredje visar upp en bild av ett rengärde. Fokus i denna bild ligger på en man som ses kasta lassot mot en flock renar. Återigen förmedlas känslan av att män bedriver renskötseln eftersom han står i fokus med lassot runt sig, vilket kan upplevas traditionellt av läsaren.

Förutom detta visar bildanalysens resultat på att en samisk kultur med kopplingar till renskötsel, samiska hantverk, traditionella folkdräkter och kåtor återspeglas i flera bilder. Läroböckerna förmedlar på detta vis den vanligt förekommande och oföränderliga, statiska kultur som Carlsson (2006) talar om. Detta gäller dock inte alla läroboksbilder, eftersom det på vissa bilder är omöjligt att avgöra om bilden föreställer samer eller inte, då traditionella folkdräkter eller samiska hantverk lyser med sin frånvaro. Bilderna i 2010-talets läroböcker återspeglar på så vis de två perspektiv som Mattlar (2011) återfunnit i sin analys, där det ena beskrivs bygga på en föränderlighet av kultur och etnicitet och det andra betonar en oföränderlighet.

10. Slutsats

Syftet med denna studie var att analysera beskrivningen av samer i So-läromedel för grundskolans årskurs 1–6 från 1930-talet fram till idag och att analysera hur styrdokument återspeglas i beskrivningen, samt hur dessa beskrivningar har förändrats över tid. För att tillgodose syftet ställdes två forskningsfrågor, där den första avsåg undersöka på vilket sätt samer beskrivs i So-läromedel för årskurs 1–6 på 1930-, 1960- samt 2010-talet och hur styrdokumentet återspeglas i dessa beskrivningar. Svaret på denna fråga är att framställningen i läroböckerna i synnerhet beskriver de renskötande nomadsamerna, men även bofasta samer och samer som flyttat på sig med ”vanliga” yrken beskrivs. I 1930-talets So-läromedel beskrivs samer med rasinslag utifrån typiska utseenden och renskötseln beskrivs genom bilderna vara männens arbete. Bilderna visar på enformiga beskrivningar av allvarliga samer samt av renskötseln. Styrdokumentet Upl 1919 återspeglas i lärobokstexterna genom att beskrivningar av samer återfinns tillsammans med beskrivningar av Lappland. 1960-talets So-läromedel beskriver samer och den samiska kulturen utifrån egenskaper, särskilda kläder och föremål samt kön. De beskrivs vara ett vänligt folk som lever hårda liv och bär såväl samiska folkdräkter som vardagliga kläder. Kvinnor framstår vara mer passiva än män och samiska barn beskrivs gå i nomadskola. Styrdokumentet Lgr62 återspeglas delvis i lärobokstexterna genom beskrivningar av samers utformning av levnadsvanor och genom beskrivningar av samiska natur- och levnadsförhållanden. 2010-talets So-läromedel beskriver samer som ett ursprungsfolk vilka tidigare haft en samisk religion men att de sedan blivit förkristnade samt att de förut livnärt sig på renskötsel men att det inte är lika vanligt idag. Samer beskrivs dessutom kämpa för att behålla den samiska kulturen och språket. Samer och samisk kultur beskrivs genom läroboksbilderna i relation till renskötsel, samiska hantverk, traditionella folkdräkter samt kåtor. De beskrivs utifrån två perspektiv där det ena bygger på en föränderlighet av kultur och etnicitet och det andra bygger på en oföränderlighet. Styrdokumentet Lgr11 återspeglas i beskrivningen då läroböckerna gör försök till att både bryta traditionella könsmonster och beskriver den samiska religionen.

Den andra ställda forskningsfrågan avsåg ta reda på hur beskrivningen av samer förändrats över tid. Svaret på denna fråga är att samer beskrivs utifrån ett "vi- och dem-perspektiv" i 1930- och 2010-talets läroböcker, medan de beskrivs utifrån ett meta- eller sameperspektiv i 1960-talets läroböcker. Beskrivningarna har över tid gått från att belysa särskilda utseenden, till särskilda egenskaper och föremål, till att beskriva den samiska religionen samt bevarandet av samisk kultur och språk. Beskrivningen utifrån kön har dessutom förändrats på sådant vis att det under 1930-talet ges generella beskrivningar utan köns kategoriseringar, för att det under 1960-talet kategoriseras utifrån män och kvinnor, till att beskrivningarna under 2010-talet återigen saknar köns kategoriseringar. Köns fördelningen har dessutom gått från att överrepresentera män till att överrepresentera kvinnor i de granskade läroboksbilderna. Trots att denna studie är liten och omfattar få analyserade läroböcker, påvisar den vikten av att lärare granskar läromedel för att försäkra sig om att undervisningen lever upp till de krav som ställs i styrdokumentet.

12.Litteratur

12.1 Granskade läromedel

- Abrahamsson, M. 2011. *Puls: Religion: grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Berg, F. 1937. *Mindre lärobok i geografi för folkskolan*. Stockholm: Fritze.
- Berg, Y. 1964. *Hemma i Sverige: geografisk läsebok för grundskolan: årskurs 4: Sveriges landskap: områden och miljöer*. 2. Uppl. Stockholm: A.V. Carlson.
- Körner, G., & Willebrand, M. *Puls: So-boken: grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ljunggren, P. 2015. *Upptäck historia*. 1. Uppl. Stockholm: Liber.
- Nelson, H., & Rydefält, E. 1932. *Geografi för folkskolan*. 5. Uppl. Stockholm: A.B. Magn. Bergvalls förlag.
- Ruong, I. 1962. *Hos lappar i Sveriges nordligaste hörn*. I: Engström, G., Wilske, G., & Åkesson, F. 1962. *Geografi 1: Sverige*. Stockholm: Svenska bokförlaget. Norstedts.

12.2 Litteratur

- Ammert, N. (red.) 2011. *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*. Kap. 1. Lund: Studentlitteratur.
- Carlsson, H. 2006. *Same och lapp – i tid och otid*. Skellefteå: Ord & visor förlag.
- Eliasson, A. 2013. *Kvantitativ metod från början*. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, T., Forsberg, E., & Sundberg, D. (red). 2012. *Vad räknas som kunskap? Läroplansteoretiska utsikter och inblickar i lärarutbildning och skola*. Stockholm: Liber.
- Eriksson Barajas, K., Forsberg, C. & Wengström, Y. 2013. *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap - Vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Granqvist-Nutti, K. 1993. *Samerna i svenska läroböcker 1865–1971*. Umeå: Centrum för arktisk forskning, Umeå universitet.
- Hætta, O, M. 1993. *The Indigenous People of the Arctic Sami*. Karasjok: Davvi Girji o.s.
- Johnsson Harrie, A. 2016. *En granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia för åk 7–9 med fokus på rasism, främlingsfientlighet och intolerans*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Karlsson, R. 2007. Om att verifiera undersökningsresultat. Kap. 15. I: Dimenäs, J. 2007. *Lära till lärare: Att utveckla läraryrket – vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. Stockholm: Liber.
- Kihlström, S. 2007. Observation som redskap. Kap. 3. I: Dimenäs, J. 2007. *Lära till lärare: Att utveckla läraryrket – vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. Stockholm: Liber.
- Lgr 62. 1962. *Läroplan för grundskolan*. Stockholm: Kungliga skolöverstyrelsen.
- Linnè, A. 2012. *Läroplansteori mellan rum, tid och handling*. I: Englund, T., Forsberg, E., & Sundberg, D. (red). 2012. *Vad räknas som kunskap? Läroplansteoretiska utsikter och inblickar i lärarutbildning och skola*. Stockholm: Liber.
- Långström, S. 1997. *Författarröst och lärobokstradition*. Umeå: Borea Bokförlag.

- Mattlar, J. 2011:1. Minoriteter i marginalen – en läromedelsanalys. I: *Vägval i skolans historia*. Tidskrift från föreningen för svensk undervisningshistoria. Uppsala.
- Runblom, H. 2006. *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund?"*. Skolverket.
- Sametinget & Jordbruksdepartementet. 2004. *Samer – ett ursprungsfolk i Sverige*. Kiruna: Sametinget.
- Selander, S., Romare, E., Trotzig, E., & Ullman, A. 1990. *Rasism och främlingsfientlighet i svenska läroböcker? Studier av den pedagogiska väven, SPOV, nr. 9*.
- SiL, Statens institut för läromedel. 1990. *Samerna i svenska läroböcker*. Rapport 1990:2. Stockholm: Statens institut för läromedel.
- Thurén, T. 2007. *Vetenskapsteori för nybörjare*. 2. Uppl. Malmö: Liber.
- Upl 1919. *Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919*. Stockholm: Norstedt.
- Wahlström, N. 2016. *Läroplansteori och didaktik*. 2.uppl. Malmö: Gleerups.
- Widén, P. 2015. Kap. 9. I: Fejes, A., & Thornberg, R. (red). 2015. *Handbok i kvalitativ analys*. 2. Uppl. Stockholm: Liber.

12.3 Elektroniska källor

- Benaissa, M., & Berntsson, O.J. 2015. *Här är orden som får varningstexter eller försvinner i nya SAOL*. Stockholm: Sveriges radio. Hämtad: 2018-05-14 kl. 00:50 <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1646&artikel=6123544>
- Hagerman, M. *Svenska kyrkan och rasbiologin: de historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Hämtad: 2018-04-01 kl. 20:05. <http://samer.se/5441>
- Heikki, J. 2010. *Urfolkens situation – alarmerande rapport från FN*. Kiruna: SR Sameradion. Hämtad: 2018-05-13 kl. 23.53 <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=3369687>
- www.minoritet.se hämtad: 2018-04-01 kl. 20.00 <http://www.minoritet.se/lagen-om-nationella-minoriteter>
- Nationalencyklopedin. NE Nationalencyklopedin AB. Hämtad: 2018-04-05 kl. 14.00 www.ne.se
- Pikkarainen, H., & Brodin, B. 2008:2. *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO). Hämtad: 2018-03-19 kl. 11.00 <https://www.do.se/globalassets/publikationer/rapport-nationella-minoriteter-utbildningsvasendet.pdf>
- Regeringskansliet, 2004. *Nationella minoriteter och minoritetsspråk: en sammanfattning av regeringens minoritetspolitik*. Hämtad: 2018-11-24 kl. 23.40 http://www.manskligarattigheter.se/dm3/file_archive/050214/dd411c9c099ce08203eebf85ac58caee/FaktaJu_0415.pdf
- Regeringskansliet. 2007. *Mänskliga rättigheter: ILO:s arbete för mänskliga rättigheter*. Konvention nr: 169. Hämtad: 2018-04-04 kl. 12.40 http://www.manskligarattigheter.se/dynamaster/file_archive/071114/f13f55e857357cb5e2aa455dfa16a3f1/ILOs%20arbete%20for%20m%20E4nnskliga%20r%20E4ttigheter.pdf

Regeringskansliet. 2015. *Samling mot rassim: Hatet mot samer*. Hämtad: 2018-04-04 kl. 12.50 <http://www.regeringen.se/artiklar/2015/12/samling-mot-rasism-hatet-mot-samer/>

Skolverket. 2016. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Reviderad 2016*. Hämtad: 2018-03-19 kl. 14.00

https://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2575.pdf%3Fk%3D2575

Skolverket. 2011. *Kursplan – Religionskunskap*. Hämtad: 2018-11-02 kl. 19.00

[file:///C:/Users/jill/Downloads/Kursplan%20-%20Religionskunskap%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/jill/Downloads/Kursplan%20-%20Religionskunskap%20(2).pdf)

SOU 1999:25. *Samerna - ett ursprungsfolk i Sverige. Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169*. Stockholm: Kulturdepartementet. Hämtad: 2018-04-24 kl. 09.00

<http://www.regeringen.se/49bbaf/contentassets/c0f657603579499caefd7da92c23b042/samerna---ett-ursprungsfolk-i-sverige.-fragan-om-sveriges-anslutning-till-ilos-konvention-nr-169>

Sundén, E. 16/8 – 2017. *Staten finansierar inte renskötarkongress*. Norrbotten: SVT Nyheter. Hämtad: 2018-04-25 kl. 08.10

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbotten/renskotarmote>

Sunna, A. 16/8 2017. *SVT Opinion. Vi samer måste ställa högre krav*. Stockholm: Sveriges television. Hämtad: 2018-04-04 kl. 14.30

<https://www.svt.se/opinion/anders-sunna-om-rennaringen>